This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

1566-1572

VADERLANDSCHE HERINNERINGEN

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN

Predikant te Rotterdam

INHOUD

DE HOOFDGEBEURTENISSEN IN DE OMWENTELING VAN 1572.

ROTTERDAM IN 1572.

DE SYNODE TE EMDEN (1571) HERDACHT.

DE BEELDENSTORM TE VLISSINGEN (1566).

E46
T672v

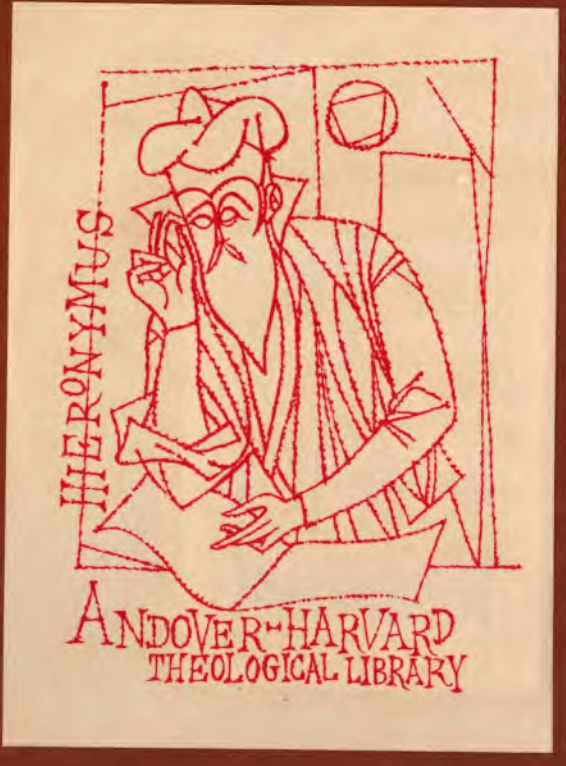
HIERONYMVS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

Y 8

VADERLANDSCHE HERINNERINGEN

't Heeft geschuimd op al die waatren,
't heeft gedonderd en gestormd!
Maar bij 't kraken der kartouwen
is het Handelsvolk gevormd!
En het nestjen is behouden
van de Oranje-Halcyon
Op het hobblen van de baren
bij het koestren van de zon!

DA COSTA.

1566-1572

Vaderlandsche Herinneringen

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN

Predikant te Rotterdam

ROTTERDAM - M. WYT & ZONEN

1872

E46
T672v

Aan mijne Landgenooten.

De feestgave, die ik U aanbied bij de feestelijke herinnering aan de bevrijding des Vaderlands van den Spaanschen dwang – de wording van den vrijen Staat der Nederlanden – mocht wel aanzienlijker wezen wegens het gewicht der gebeurtenissen van 1566–1572, maar zij kan niet grooter zijn, daar de April-maand, bij de drukte van het dagwerk, zelfs in dit gedenkjaar mij overvalt. Dat ook dit geringe uwer aandacht niet geheel onwaardig moge bevonden worden, en dat, waar de volvaardigheid des gemoeds blijkt, de gever gunst moge vinden naar hetgeen voorhanden was.

Het is mijn wensch, dat de herdenking van de groote daden van het voorgeslacht zal strekken tot vermeerdering van de liefde voor het dierbaar Vaderland en tot bevestiging van dien echten vrijheidszin, die in Nederland het kenmerk dragen moet der liefde voor Godsdienst en Gerechtigheid, indien wij niet ontaarden zullen van hetgeen onze vaderen naar de vrijheid haken en daarvoor lijden deed.

Het doel der uitgave van deze opstellen zal bereikt zijn indien de overtuiging veld wint, dat terwijl in het bijzonder de Protestant in Kerk en Huis dezer dagen feest viert, er ook reden is voor eene nationale vreugde, die alle Nederlanders bezielen – en vereenigen – moet, bij de waardeering van de voorrechten, die wij allen dank weten aan een vrij en zelfstandig volksbestaan. Bestond die reden niet, dan zou alles wat naar openbaar vreugdbetoon zweemt een laakbaar revolutionair bedrijf zijn, maar indien zij bestaat, dan mag de gelegenheid niet verzuimd worden om te doen uitkomen wat ons bij de herdenking van de afwer-

ping van het juk der Spaansche regeering vereenigen kan.

Het woord van een tijdgenoot der dingen, die hier in herinnering gebracht worden, HENDRIK LAURENSZ SPIEGHEL, bezadigd Roomschgezinde en warm Vaderlander, verdient ook nu nog – en nu niet, zoo als in 1578 te Amsterdam – voornamelijk van protestantsche zijde te worden behartigd:

„Eylaes party
Die zal ons noch doen sneven.
Die eerst was bly
Om in vrijheit te leven,
Die is nu vry
En wil geen vrijheid geven:
Eylaes party!"

J. J. V. T.

ROTTERDAM, 6 Maart 1872.

INHOUD.

DE HOOFDGEBEURTENISSEN IN DE OMWENTELING VAN 1572 . blz. 1

AANTEEKENINGEN . . . . . " 37

ROTTERDAM IN 1572 . . . . . " 51

AANTEEKENINGEN . . . . . " 57

DE SYNODE TE EMDEN (1571) HERDACHT . . . . . " 59

AANTEEKENINGEN . . . . . " 75

DE BEELDENSTORM TE VLISSINGEN (1566). . . . . " 79

I.

DE HOOFDGEBEURTENISSEN IN DE OMWENTELING VAN 1572.

Voorlezing in de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen (Afd. Rotterdam) en in het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg.

Geen Nederlander, dien naam niet gansch onwaard, kan onverschillig zijn met betrekking tot de gedachtenis, waartoe het jaar 1872 ons roept. Het is inderdaad een jubeljaar, dat wij beleven; een jubeljaar op den vaderlandschen grond. Wij mogen, wij kunnen het niet onopgemerkt laten voorbijgaan, en Gij, geëerde Landgenooten! zult iedere poging waardeeren om het vruchtbaar te maken tot bevordering van vaderlandschen zin en van eene nauwkeurige kennis van de geschiedenis des Vaderlands.

Er zijn niet alleen in de gewijde historie sommige merkwaardige samentreffingen en tijdverdeelingen, die ons aan eene niet toevallige harmonie in de sfeer van deze aardsche huishouding doen denken. Zulk een samentreffen treft ons, wanneer wij het twee-en-zeventigste jaar der zestiende en wederom het twee-en-zeventigste jaar der zeventiende eeuw zoo gansch bijzonder zien uitblinken in de vaderlandsche geschiedrol. Het zijn toch niet maar twee merkwaardige jaren, die dus met hetzelfde getalmerk geschreven worden. Het zijn de twee kritieke tijdpunten van ons volksbestaan. In 1572 de grondslagen van ons zelfstandig bestaan gelegd. In 1672 dat bestaan van een schijnbaar onvermijdelijken ondergang gered. – Ik zeg te weinig: die

beide dus gemerkte jaren zijn van wereld-historische beteekenis. Immers is de kamp voor de godsdienstige en burgerlijke vrijheid gestreden en beslist geworden in ons vaderland, en in dezen strijd zijn die twee tijdpunten de keerpunten geweest, die tot de beslissing hebben geleid, of wilt gij dat ik mij nauwkeuriger uitdruk? in 1572 is de vastigheid gewonnen voor den weêrstand tegen de Spaansche tirannij, die de wereld bedreigde; in 1672 is de Fransche overheersching afgeslagen, die na den Munsterschen vrede voor Europa niet minder dreigend was.

Dat de gebeurtenissen van die beide gedenkwaardige jaren stof opleveren tot nieuwe onderzoekingen en beschouwingen, behoeft aan de lezers van MOTLEY, MACAULAY en VON RANKE niet te worden gezegd. Voor eene historische beschouwing, waartoe ik U uitnoodig, zou dus zoowel de overwinning van 1672 als de omwenteling en worsteling van 1572 elk hare eigenaardige aanbeveling medebrengen: er zijn evenwel zeer practische redenen, die mij in de keus van mijn onderwerp tot het jaar 1572 bepaalden.

Er is nog nimmer geschiedenis geschreven zonder dat het verhaal de kleur van den verhaler vertoonde. Eene historie-beschrijving zonder kleur zou tevens zonder geur en zonder smaak zijn. Elk goed geschiedboek, dat geen kroniek is, moet een tendenz-schrift zijn. Ja, ik durf beweeren, dat ook zelfs de kronieken de kleur van den tijd, van den schrijver, van het klooster, van de school, waartoe zij behooren, vertoonen. Maar een tendenz-schrift is daarom geen leugenboek: een mensch, die nu eenmaal geen pen van metaal is, heeft bij zijn schrijven een doel (eene tendenz) voor zijne oogen en zeker in zijn gemoed; zijne waarheidsliefde behoeft er niet onder te lijden en de waarheid zelve evenmin, indien maar de critiek hare roeping vervult, door het geschiedverhaal te bewaken en de feiten in de bronnen onzer kennis na te gaan.

De geschiedenis nu van den opstand der Nederlanders

tegen de Spaansche verdrukking, M. H., was gedurende de twee laatst verloopen eeuwen schier uitsluitend beschreven van protestantsche zijde en dus uit het oogpunt beschouwd, hetwelk aan het standpunt van den Protestant eigen is, maar in de allerlaatste jaren is ook van de andere zijde, niet zonder kennis en talent, de geschiedenis van den opstand voorgesteld en het werk van STRADA en BENTIVOGLIO door Nederlanders van dezelfde school weder opgevat. Al kon nu deze geschiedenis door deze schrijvers zonder toorn en zonder partijdigheid geschreven worden, – wat bij de Protestantsche schrijvers het geval niet geweest is, – dan zou toch uit den aard der zaak de voorstelling van de feiten van het standpunt van den verdediger van PHILIPS II de aanleiding doen ontstaan, om vooral de beweegredenen der uitstekende en leidende personen en de rechtsgronden van den opstand in het licht, dat zoovele pas ontdekte bronnen deden opgaan, nu op nieuw in oogenschouw te nemen. Het kon wel zijn, dat bij de pleidooijen over recht en deugd de waardeering en zelfs de voorstelling van de feiten schade leed. – Genoeg, om U te doen gevoelen wat mij dreef om U thans het gedenkjaar uit den worstelstrijd tegen Spanje voor den geest te roepen. Ik reken zeker niet te vergeefs op uwe aandacht, wanneer ik U bezig houd met eene beschouwing van de hoofdgebeurtenissen in de omwenteling van het jaar 1572.

Vijftienhonderd twee en zeventig, dat ons een jubeljaar vieren doet, is voorwaar! geen jubeljaar geweest. Het was over het geheel veeleer een jaar van bloed en tranen, en indien er in die duisternis iets te zien was van de schemering van een blijden morgen, met het volkomenste recht kon gezegd worden, dat het nog nacht was voor het oog:

en toch was de morgen gekomen. Het volk mag in menige Hollandsche en Zeeuwsche stad een lied hebben aangeheven, in de April-maand, vooral, van „hetgeen er geschiedde op eenen Palmen-dag, 's morgens omtrent acht uren": (1) wij kunnen er zeker van zijn, dat er nog meer geschreid dan gezongen werd in deze verdrukte landen. Daar is toen zeker onverwelkelijke glorie verworven voor den Nederlandschen naam: maar laat ons, op dit punt vooral, niet voorbarig zijn in ons oordeel. Er gaat tegenwoordig eene scherpe kritiek over allerlei geërfden roem, en men zou ons kunnen vragen, of het Nederlandsche volk in zijn geheel van stonde aan wel zoo roemrijk geweest is in zijn weêrstand tegen het Spaansch geweld. In den aanvang van het jaar was zeker de houding van volk en overheid niet eervol. Er was een geest van verzet tegen de Spaansche verdrukking ontwaakt, zóó sterk en algemeen, als noch in '66, noch in '68 gezien was, ja het liet zich aanzien, dat men nu met de beste kansen van wél slagen den strijd voor de vrijheid kon aanvangen. De Prins VAN ORANJE, wiens moed niet gebroken was na de mislukking van zijn veldtocht in het laatstgenoemde jaar, was daarvan zóózeer overtuigd, dat hij den 17den Februari schreef: „Hadden wij nu gereed geld, zoo zouden wij metter hulpe Gods wel wat goeds hopen uit te richten, want naar de tijdingen, die wij van alle oorden bekomen, het nu tijd ware, en men met geringe sommen meer zoude doen als op anderen tijd met vele." (2) Welke waren die tijdingen? Het waren de berichten van den haat, dien Roomsch en Onroomsch den Hertog VAN ALVA toedroeg, en van de gezindheid van burgers en landzaten om op te staan en de poorten te openen voor den Prins, indien hij nu kwame! Indien hij nu kwam? Maar was hij dan een ander, of waren de Spaansche beginselen (3) veranderd, sedert hij vóór drie jaren met de grootste opoffering krijgsbenden had te veld gebracht toen de traagheid van het Nederlandsche volk hem

genoodzaakt had, na de mislukking van zijn stoutmoedig krijgsplan, zijn volk af te danken? Trouweloos was toen het volk geweest, want van de 300,000 daalders, die MARCUS PEREZ van Antwerpen, koopman en lid van het Hervormde Consistorie, als gereed liggend geld aan den Prins had aangewezen, waren hem slechts 12,000 geworden. (4) Men wijst u te Dillenburg nog de plek, waar de deputatie uit de Nederlanden, die deze fraaije belofte kwam brengen, met den Zwijger het ontbijt gebruikte: het was, zegt men, onder dien prachtigen lindeboom, in de nabijheid van de ruïne van het kasteel, waar WILLEM en MAURITS VAN NASSAU geboren werden. Indien het u vergund wordt, M. H. op die gedenkwaardige plek, even als de Dille, die er langs stroomt,

„Door Nassau's naam alleen bekend,"

een gedenkteeken te helpen stichten, aan de nagedachtenis van Nederlands Vader en Bevrijder gewijd, waant dan niet, dat uwe vaderen deel namen in zijne eerste krijgsbedrijven: uwe hulde behoort aan zijne standvastigheid en zelfopoffering alleen. (5)

Maar nu, in 1572, nu was het beter. Had vóór drie jaren geene enkele Nederlandsche stad voor den Prins de poorten durven openen, nu stonden alle poorten voor hem open. Immers den 29sten Januari reeds schreef hem de Graaf VAN BERGHE: „Les affaires du pays se portent tellement à présent que chacun ne souhaite que plût a Dieu que le Prince d'ORANGE se présentât maintenant avec la moitié de la puissance, qu'il a bien fait par le passé." (6) Het stond nu inderdaad zóó geschapen, dat men den Hertog VAN ALVA op de openbare straat te Brussel zonder groeten bejegende, en dat de Hertog VAN AERSCHOT hem weigerde aan zijn hof te verschijnen, terwijl de steden Mechelen en Leuven de Brusselaars aanzetten tot den wederstand. Van waar toch die ommekeer? Ach, het was nu om den penning te doen, om den tienden penning van alle gekochte

en afgewerkte goederen, en om den twintigsten penning van alle vast goed, dat verkocht werd. Een zware belasting, waarvan de heffing een revolutionair bedrijf was: ik ontken het niet, – de antieke revolutiën kwamen meest van boven, en zijn daardoor van de moderne onderscheiden –; een wettige reden voor een opstand in de oogen van velen: ik laat het daar, – wat ik zeggen wil is dit, dat het Nederlandsche volk, behoudens de loffelijke uitzonderingen, eerst tegen ALVA in het harnas gejaagd werd toen het op den penning aankwam. Het was niet zonder reden, dat men den Landvoogd in zekeren boetpsalm, dien men hem in den mond leî, zeggen liet:

„'t Bederven haers Landts hadden sy geen acht,
Soo langh ick haer by den vleeschpot liet blijven;
Maer nu ick haer Mammon aenroer met kracht,
Willen sy my vuyt die Landen verdrijven."

Dat was een billijk verwijt, hetwelk de Geuzen, die zoo lang hulp- en weerloos geleden hadden en eindelijk uit het land moesten vluchten, tot hunne landgenooten richtten. De bedachtzame geschiedschrijver van later tijd heeft dat verwijt niet kunnen doen zwijgen. HUGO DE GROOT schrijft in zijne jaarboeken, wanneer hij van den opstand van 1572 gewaagt: „De natie die, zonder zich te verroeren, hare burgers aan den brandstaak, hare edelen op het schavot had zien omkomen; die hare wetten, haren godsdienst, hare onafhankelijkheid had zien vernietigen, stond toen en eerst toen op, om de vroegere verongelijkingen te wreken, en die welke haar in de toekomst bedreigden af te weeren. Een duidelijk bewijs, dat er geen steviger band in de maatschappij bestaat, dan die, welke door de bijzondere belangen wordt gelegd." (7)

Intusschen was het een belangrijk lichtpunt in Oranje's scherpziend oog, dat het zóóver in de Nederlanden gekomen was. Hij achtte het nu de tijd te zijn om een

nieuwen aanval te wagen. In het begin van het jaar vinden wij hem overal bezig met geld en volk te verzamelen. Den 28den Januari gaf hij instructie aan Jonkheer DIDERIK SONOY, ten einde deze in Holland aan sommige edelen en andere vertrouwde personen zijne plannen kenbaar zou maken. Omstreeks dienzelfden tijd trad PHILIPS VAN MARNIX bij den Vorst in dienst, om niet van hem gescheiden te worden dan door den dood. Kennelijk is de hand van ALDEGONDE in de aangrijpende toespraak, namens den Prins gericht tot de Hervormde Nederlanders, die buiten het vaderland zwierven, onder welken er in Duitschland en Engeland niet weinigen waren, die daar in den vreemde met gunstigen uitslag hunne zaken dreven. De schrijver zet vooral de drangredenen op den voorgrond, die de godsdienst hem aanbood, en stelt daarbij in het licht, dat het nu geen tijd voor hen was in versierde huizen te wonen. „Wij zijn schuldig," riep hij hun toe, „ons zelven te presenteeren en metterdaad hiertoe te geven 't gene dat ons God beliefd heeft door zijne gratie over te laten houden, ja tot ons eigen leven toe, om te helpen bedwingen de helsche razernije van Godes en onze vijanden. Aangaande ons leven en personen, zoo zijn wij 't zelve van gelijken schuldig; nogtans, aangezien dat uwe beroeping u eensdeels ontschuldigt, – zoo behoort nogtans ten minste dat eenig klein deel van uw goed gegeven worde, om daarmede te betalen den soldaat, die uwe plaats voor uwe vijanden bewaart in de slagen, schermutsingen, stormen en andere ontallijke gevaren." (8) Zoo mochten WILLEM VAN ORANJE en PHILIPS VAN MARNIX spreken, daar zij het voorbeeld gaven. Ditmaal spraken zij niet te vergeefs. „Eene goede somme gelds werd opgebracht", evenwel, waarschijnlijk kwam ook nu het meeste van elders. Althans de Koning van Frankrijk, die toen de zaak der Hugenooten begunstigde, kwam den Prins met 200,000 kroonen te hulp. (9)

Maar al dat geld heeft de zaak der vrijheid niet zóó-veel gebaat als de gevers zich voorstelden. Het is een alleropmerkelijkst verschijnsel in de geschiedenis van de bevrijding dezer gewesten, dat de hulp bijkans nooit gekomen is van den kant, van welken men die wachtte. De victorie is niet begonnen in Friesland, noch aan de Maas, noch in Henegouwen, waar de legers in het veld kwamen met de vrijheidsbanier; niet te Zutphen, noch te Naarden voorwaar! ofschoon daar krijgsbezetting was, – maar dáár, waar, zoo als te Vlissingen, te Alkmaar, te Leiden, eene zwakke bevolking óf een heldenfeit waagde, óf manmoedig stand hield tot den hongerdood toe. ORANJE's ondernemingen zijn meest allen mislukt, en toch is hij Nederlands bevrijder geweest door wat beters dan tien gewonnen veldslagen; want hij heeft door zijn beleid den wederstand georganiseerd en hem door zijn onbezweken moed aangevuurd en doen aanhouden zóó lang, tot dat hij zulke proportiën had verkregen, dat hij tachtig jaren duren kon en niet maar wat glorie afwerpen, maar een volksbestaan verzekeren, dat ten zegen voor de wereld is geweest. Het is WILLEM VAN ORANJE niet te doen geweest om een voorbijgaand succès, daarom en daardoor heeft hij de overwinning te weeg gebracht.

Ik heb den Briel niet genoemd, toen ik het aandeel vermeldde, dat de burgerij gehad heeft in de bevrijding van het vaderland. Natuurlijk, want de burgerij dier stad heeft daaraan geen deel gehad, maar ik moet toch vooral nu reeds op de gebeurtenis van den 1sten April wijzen, omdat misschien geen feit van den tachtigjarigen oorlog zoo sterk bevestigt wat ik daar zeide. Gij kent de geschiedenis der inneming van den Briel, M. H., want gij hebt MOTLEY gelezen, en ik behoef u dus slechts te herinneren, dat al de eer van dien dag aan de Watergeuzen alleen behoort, aan die moedige zwervers,

„Die Geuzen, die de Dwinglandy
„Van de aarde zocht te doen verdwijnen:
„Het doel van al heur razerny, –
„Zij rezen weder uit de baren,
„Daar hen de Vrijheid bleef bewaren
„Toen alles vluchtte, boog of viel.
„Een kleine vloot was hun vermogen;
„Maar de onvertsaagdheid was in de oogen,
„En 't Vaderland in iedcrs ziel." (10)

Het is geen wonder, dat VAN HAREN die helden in zulke stoute verzen bezongen heeft en dat het vaderland hen steeds in eere houdt, want zij zijn het middel geweest, waardoor eene onzichtbare hand, toen hunne geduchte macht plotseling en schijnbaar toevallig op den verdrukker viel, den dageraad der Vrijheid deed doorbreken. Wel had de Prins reeds twee jaren geleden de hulp ingeroepen en zelfs georganiseerd, door de aanstelling van GUISLAIN DE FIENNES, heer van Lumbres, tot hun Admiraal, (11) van de gebannen of uitgeweken Nederlanders, die in Engeland zich vereenigden om „te beuten en te strotsen" (12) op de zee en daar den Spanjaard afbreuk te doen, nu hun de vaste vaderlandsche wal was ontzegd, maar hij had er niet aan gedacht, dat zij alleen steden zouden winnen. Wel wist hij, dat er wakkere gezellen en wanhopige vechters onder hen waren, op wie men rekenen kon als er iets tegen Duc D'ALVEN te doen was, maar hij wachtte van hen niet veel meer dan dat zij de hulp, die de Noordzee aan de Spanjaarden moest toevoeren, zouden afsnijden. Stellig was het buiten ORANJE'S berekening, dat zij „den dans met de Spanjolen" in den Briel zouden beginnen. De Graaf VAN DER MARK, die het bevel voerde over de schepen, welke in de maand Maart van de Koningin van Engeland bevel ontvingen terstond zee te kiezen, was een eigenzinnig hoofd; doorgaans handelde hij tegen den zin van den Prins, – vooral wanneer hij priesters en monniken vermoordde, – en toen hij den Briel innam,

handelde hij ook op eigen gezag. Ditmaal kon hij zich eenigszins verantwoorden, want zijne schepen waren van de Engelsche kust verdreven, en zij moesten de Maas wel opzeilen, daar de wind hen belette naar Enkhuizen te varen. Maar er was toch nog wel een middenweg tusschen het zoeken van victualie of veilige haven en het bemachtigen van eene stad en een groot eiland. Hiertoe had noch LUMEY, noch TRESLONG machtiging. Trouwens wij weten uit het bericht van een tijdgenoot, dat de Prins, „de tijding van het innemen van den Briel verstaande, niet wel te vrede was, dat de Grave VAN DER MARK zulks zonder zijn bevel en last gedaan had, uit oorzaak, dat hij vreesde dat daardoor zijne voorgenomen aanslagen, die hij in 't werk stellen wilde, waartoe hij nog niet gereed was, zouden te niete gaan, of dat de vijand daardoor wakker zoude worden en op zijne hoede zijn, daar hij nu slapende was en hem niet veel achtte." ([13])

De Zwijger werd in 1572 nog niet veel geacht. Hij maakte ook zoo weinig gerucht. Het nageslacht, dat zijn zwijgend handelen kent, kan eerst recht het groot talent bewonderen, door hem bij de inneming van den Briel ten toon gespreid: ik bedoel den helden-tact, waarmede hij de omstandigheden wist dienstbaar te maken aan zijn nooit uit het oog verloren doel. Aanstonds was het bevel gereed om niet alleen de stad te behouden, maar zelfs het geheele land van Voorne van Spanjaarden te zuiveren. De Prins had een ander punt van aanval gekozen, maar was het nood, hij liet zich dat punt wijzen, indien het maar een punt was, waar hij den voet zetten kon om de tirannij uit haar naven te rukken. Weldra was het of hij nooit een ander plan had gehad, en wij weten toch zeker, dat zijn oog naar het Noorden zag. Het zou ook spoedig blijken, dat hij juist gezien had, toen hij daar hulp verwachtte; immers nog vóór dat de zomer ten einde was, woei zijn vaandel, – oranje, blanje, bleu, – van de wallen van Enkhuizen, Medemblik, Hoorn,

Alkmaar en Haarlem. Niet minder duidelijk bleek, dat de volheid des tijds gekomen was, want nauwelijks was in de April-maand eenmaal het signaal eener verkregen vrijheid gezien, of diezelfde vaan stak welhaast in het Sticht, in Overijssel, en tot in Friesland toe den Spanjaard in de nijdige oogen.

Doch lang vóór dat in het Noorden de flikkering van hoop op verlossing weerkaatst werd, gebeurde in het Zuiden wat eigenlijk de roem van 1572 is. Ik bedoel de bevrijding van Vlissingen, op den 6^{den} April. Die stad, door Keizer KAREL om hare ligging de koningin en sleutel van Nederland genoemd, heeft deze eernamen ook verdiend in de geschiedenis der vrijwording van het Vaderland. Geene andere stad heeft gedaan wat hare burgers deden. Enkhuizen heeft haar voorbeeld manmoedig gevolgd ([14]), maar het was haar voorbeeld; van den Briel mag nevens Vlissingen niet worden gesproken, want de burgers, – schipper KOPPESTOCK en den timmerman ROCHUS MEEUWSZ niet te na gesproken, – de burgers van die door de Watergeuzen bevrijde vest zijn, op een vijftigtal na, voor hun bevrijders op de vlucht gegaan: bij hen is het spreekwoord gelogenstraft, dat weldaden niet opgedrongen worden ([15]). Te Vlissingen daarentegen mocht op de poort, die weleer naar Middelburg voerde, en door welke de Spaansche bezetting uittrekken moest, dit gebeiteld worden: „Deze was de eerste van de Nederlandsche poorten, die den toegang sloot voor de slavernij en aan de vrijheid toegang verleende." Vergelijk met dit opschrift de plaat, waarop de inneming van den Briel in het eerste deel van BOR, of in het zesde van WAGENAAR trouw staat afgebeeld, en zie, hoe de Geuzen met dien reusachtigen mast de poort rammeijen, dan hebt gij een aanschouwelijk beeld van den

roem van Vlissingen. De opstand der burgerij heeft hier, en niet te Brielle, zijn aanvang gehad. Daarom zong men nog in hetzelfde jaar, in Juli:

„ Vlissingen heeft begonnen
Te spelen sulcken dans,
Daermet hevet gewonnen
Recht der Laurieren crans." (16)

Het stout bedrijf van de bewoners dier achtbare vest verdient wel nauwkeurig gekend te worden.

De Hertog VAN ALVA en de Prins VAN ORANJE hadden beiden het oog op die plaats, welke om hare ligging toen, gelijk nu, voor de Nederlanden zoo belangrijk was. PHILIPS had zich toen vijf jaren geleden het bezit van de heerlijkheid van Vlissingen en van het Markgraafschap van Veere willen verschaffen, ten einde naar de prærogatieven van het leenstelsel de vrije hand in de stad te hebben. De dubbele betrekking, welke de Koning dus op Vlissingen had, kon de burgers der stad niet aan den hen dubbel verdrukkenden Vorst verbinden, en toen de Hertog VAN ALVA in 1571 de grondslagen legde voor een kasteel, 't welk aan dat van Antwerpen gelijk moest zijn (17), werd de vrijheidszin der meerendeels aan de Hervorming toegedane bevolking, opgezet tot een geest van onwil en wederstand, die nu eindelijk in een volslagen opstand uitbrak. Het was het voornemen den bouw van het kasteel in 1572 met kracht door te zetten, dewijl de ondersteuning, die de zaak der Nederlanders in Frankrijk vond, den Hertog de noodzakelijkheid deed inzien, dat hij zich vooral ook in deze zeeplaats versterkte. Hij zond dus een Italiaanschen bevelhebber, SCIPIO HAMPI, derwaarts om de stad in staat van tegenweer te brengen, en deze wist de burgerij aanvankelijk waarlijk te belezen door het schoonschijnend bericht, dat hij eene goede som gelds verkregen had om die in het belang van de stad te doen

verwerken. Zonder verzet liet HAMPI in de allereerste dagen van April de muren der stad aan vier of vijf plaatsen doorbreken en eenige werken, in verband met de fortificatiën, aanbesteden. Intusschen werden de sleutels der poorten nagemaakt, en het geschut, zoo als weldra bleek, vernageld. Den vijfden werden dubbele wachten uitgezet en gepubliceerd, dat men zich des nachts stil te houden had, wanneer er krijgsrumoer zou gehoord worden. Het was noodig geacht eenige krijgslieden uit Bergen op Zoom in de stad te brengen: eene dood onschuldige zaak, zoo als spoedig bleek. Het waren maar drie vendelen, zegt een Spaansch berichtgever, DE TASSIS; neen, het waren er wel zes, zegt zekere onbekende poeëet, de Heer BESTEBEN, die een blijspel dichtte: „Vlissingen Geus;" de Vlissingers zelven zeiden en schreven later in hunne verdediging het waren er acht; PERS verhaalt in den Verwarden Adelaar, het zouden er tien geweest zijn; VAN REIJD weet ons te verhalen van zestien vendelen. Het is aardig, zoo als in de geschiedverhalen, nu eens van de lijdende en dan van de zegevierende partij de dingen vergroot of verkleind worden, al naar dat het oog van den verhaler gaarne wat groots of wat kleins zag. Daarom moeten wij vooral niet alles, wat onder den naam van historische berichten gaat, dadelijk gelooven, al staat het gedrukt, en zelfs niet al had men het gelezen in een van de boeken, waarin velen tegenwoordig historie studeeren, ik bedoel in historische Romans. Het is niet te zeggen, hoe lichtgeloovig het menschdom nog in deze negentiende eeuw is: dat verschijnsel is alleen te verklaren uit de twijfelzucht, die den waarheidszin bederft. . . . . Doch laat ons naar Vlissingen en de Spanjaarden terug keeren. Ik kan u gelukkig met juistheid zeggen, hoeveel vendelen er voor de stad kwamen: het waren er drie, zoo als de TASSIS verhaalt, want zoo staat het in een brief van ALVA aan den Koning, en hij wist het goed. Maar drie vendelen

dus: en toch voor de Vlissingers juist drie te veel. – Door stilte en tegenwind konden de schepen in dien nacht niet binnen komen, maar moesten voor de stad ankeren. Des avonds kwamen de foeriers, die te Arnemuiden aan land gegaan waren, in de stad en vonden de regeering zeer bereid om aan de Spaansche knechten goed logies te verschaffen, maar daarentegen was de burgerij blijkbaar niet Spaansch gezind en onhandelbaar op het punt der bezetting: goed rond, goed zeeuwsch. Zij liet zich zelfs niet verzetten door ANTHONIE VAN BOURGONDIË, den Gouverneur van Zeeland, die den volgenden dag van Middelburg kwam om haar te waarschuwen. Hij moest weldra met de Spaansche schepen onverrichter zake vertrekken.

De Vlissingsche burgerij was een dapper volk. Dat was reeds bij den beeldstorm gebleken. De Hervormde leer had onder haar spoedig grooten ingang gevonden, zoodat een groot aantal "voorstanders van het Evangelie", gelijk zij zich noemden, zich in 1566 tot Baljuw, Burgemeesteren en Schepenen durfden wenden met het verzoek, dat hun buiten de poort eene plaats tot godsdienstoefening mocht worden vergund. Hunne adressen te dezer zake waren van eene merkwaardige naïveiteit, en doen ons kennen hoe de stad sedert lang gestemd en gesteld was. Zij meenden, dat het zeer gevaarlijk was hen te noodzaken buiten de stad in de velden ter predicatie te gaan, "daartoe zij supplianten van Godes Geest gedwongen werden", want dan zou de stad "zeer gedepopuleerd" worden, "zulks dat er nauwelijks eenig volk in de stad zoude overblijven, 't welk zoude kunnen veroorzaken, door middel van eenige kwaadwilligen ofte vijanden des lands, de voorz. stede zoude mogen komen in perikelen van brand ofte anders ook oproer." Ook vonden zij het zeer onaangenaam, dat hun "zoo klein geloove toegeschikt werd, dat zij hunne vermaninge niet in ofte omtrent de stad zouden mogen

doen, daar zij nogthans binnen dezelve stede waren gehuisd geweest en gegoed, en over zulks geen presumtie van kwaad tegen hen behoorde genomen te worden." Daarom verzochten zij „bij maniere van oogluiking," tot dat de Koninklijke Majesteit, de Hoogheid van de Gouvernante of de Staten des lands anders gedisponeerd hadden, het gebruik van het gasthuis. Zij meenden ook, dat het toestaan van hun verzoek, „grootelijks causeeren zoude de prosperiteit van het gesticht, door handreiking van diverse goede luiden." (Dit laatste zou zeker bij den bloedraad wel onder de circonstances atténuantes zijn in aanmerking genomen.) Overigens moesten de Heeren weten wat zij deden, „want in gevalle zij geen regard namen op hetgeen voorzegd was, dan protesteerden zij voor God en alle menschen van alle oproer en andere inconveniënten, die daarover zouden mogen rijzen." Toen zij nu den 22sten Augustus een mondeling antwoord van Burgemeesteren ontvangen hadden, 't welk, zoo als zij zeiden, nihil was, gaven zij der Regeering kennis, dat hiervan het gevolg moest zijn, dat zij „de gemeene borgeren gelijkerhand zagen in den stads-tempel loopen," daar zij „gedwongen werden aldaar Gods Woord te prediken, waarvan straks volgen zoude de destructie van de beelden," en aangezien het hun „niet geoorloofd was eenige kerkelijke goederen tot zich te trekken," zoo verzochten zij „om toezicht en adsistentie bij dien handel." Nog karakteristieker was dat de Gereformeerde Predikanten de regeering weldra kwamen „veradverteeren, als dat zij volgens Godes Woord de beelden des stads tempels geäbatteerd hadden", terwijl zij zich daarbij beklaagden over den tegenstand, dien zij geleden hadden van eenige schippers bij het afwerpen van St. Christoffels beeld. „Zij hadden toch aan deze schipperen zoo vriendelijk toegelaten 't beeld af te doen en onverhinderd weg te dragen, daar 't hun beliefde." Indien nu echter de Heeren „hierin geen opzicht namen, zouden zij zelven de rebellen corrigeeren naar eisch der zaken":

zij bevalen „ons Heeren de zake nog twee of drie dagen, anders zouden zij toezien wat zij te doen hadden." ([18])

Dapper volk en dappere voorgangers, dunkt mij. Zulke mannen waren noodig, anders zouden wij misschien nog Spaansch wezen met den aankleve van dien. Het waren evenwel niet de Predikanten en de Hervormden alleen, die zich in deze vrijheid-lievende stad tegen de Spaanschen stelden. Ook de Roomsche priester vermaande op den gedenkwaardigen Paaschdag, toen de stad het juk afschudde, het volk in de kerk om zich vrij te maken. Ook volgens hem was de bezetting van Spaansche soldaten een last, die niet te dragen was.

Ongetwijfeld was te Vlissingen alles rijp voor eene omwenteling. De Prins VAN ORANJE had lang, evenzeer als ALVA, het oog op die plaats gevestigd. Althans wij ontmoeten er in de gedenkwaardige April-dagen een Edelman, mede-onderteekenaar van het Verbond der Edelen, die blijkens zijne verrichtingen, daar gekomen was met last om des Prinsen voornemens te begunstigen. Het was JAN VAN KUIK, Heer van Erpt, die onder de burgerij den ijver tegen ALVA aanwakkerde, haar de hulp van den Prins beloofde, en die in het beslissend oogenblik, toen de Spaansche bezetting daar op de reede was, veel heeft bijgedragen tot de stoute daad, die tot roem van Vlissingen in 's Lands historie vermeld staat. Maar wie of wat hij ook moge geweest zijn, hij zou niets hebben uitgericht zonder eene burgerij, als die wij eenigszins hebben leeren kennen.

Het was voor de ingezetenen der Schelde-stad een schrikwekkend gezicht, toen zij op den Paaschdag-morgen de Spaansche vloot op de reede zagen. De grondslagen van het kasteel lagen nauwelijks, en reeds was daar de krijgsmacht om de burgers te overweldigen! Die aanblik deed eene ontzagchelijke werking. De regeering was en bleef gezind om uit voorzichtigheid voor 's Konings wil te buigen: dit deed de burgers nog te meer ontvlammen bij de

gedachte, dat zij verraden werden. De tergende taal van een der Burgemeesteren en van de kwartiermeesters der troepen deed eindelijk den beker overloopen. Men liep naar de wallen, maar het geschut was vernageld. Ja, zij waren wél verraden. Geen wonder, dat het volk zich met geweld in het bezit stelde van kruid en kogels. Maar zij behoefden niet veel gebruik van dat wapentuig te maken. Slechts één schot, door een onbesuisden knaap uit het bruikbare geschut op de wallen gelost, was genoeg om den schrik op de Spaansche schepen te verspreiden. God streed voor die vest. Een soldaat wordt van de vloot zwemmende naar het hoofd afgezonden om reden te vragen van dit bedrijf, en zóó groot was de vrees voor de Watergeuzen en voor de macht der opgezette en lang getergde volkswoede, dat de druipende parlementair reeds bij voorbaat de belofte medebracht, dat de schepen zouden vertrekken, wanneer de vloed maar wilde komen. De burgers namen de vrijheid dit laatste aanbod aan te nemen, en waren zoo beleefd, den bode weder naar zijn schip te roeijen. Hun was ook de zucht eigen om geen half werk te doen: althans zij bevalen nu ook tevens den hopman BEAUVOIR, die over de twee vendelen Walen der vroeger ingenomen bezetting bevel voerde, binnen twee dagen de stad te verlaten. De meeste schrijvers verhalen, 'dat deze soldaten denzelfden dag werden weggejaagd, maar het is zeker, dat zij eerst den 8sten April te Middelburg kwamen en dus op dien dag vertrokken zijn. Het was geene voorbijgaande opgewondenheid van de Zeeuwsche en Hollandsche burgers, toen zij opstonden tegen den verdrukker: het waren kloeke besluiten, die in 1572 werden genómen. De Vlissingers lieten zich niet belezen door de hoffelijke taal van Sire BEAUVOIR, ook niet toen hij voor zijne troepen eene uitzondering wilde gemaakt hebben, met de verzekering, dat de burgers gelijk hadden met de Spaansche knechten niet binnen te laten. Zij wilden nu geene uitzondering maken

en geene vreemde soldaten dulden; zij wilden vrij zijn, en zij waren het sedert den 6den April 1572 tot op den 11den November 1807, toen de stad aan Frankrijk werd afgestaan. Maar ook die band is afgeschud, en nu waait weêr de Nederlandsche vlag van die wallen en wijst aan den vreemdeling de kracht en de pracht van den Nederlandschen Waterleeuw en het vermogen van den Genius, die, als hij vrij is, dat element weet dienstbaar te maken aan den Vaderlandschen roem. (19)

Ik mag niet langer bij het groote heldenfeit vertoeven dan noodig was om het in het licht der onpartijdige historie te doen kennen. Nog ééne opmerking mag ik echter niet achter houden. MOTLEY en zelfs de nauwkeurige historie-schrijver van Zeeland, TE WATER, doen het voorkomen, naar eene aanduiding van HOOFT in zijne Nederlandsche Historiën, dat de tijding van de inneming van den Briel den Vlissingers moed gaf tot hetgeen zij ondernamen. – Het zou VAN KUYK zijn geweest, die het bericht naar Zeeland overbracht. Doch ik meen te mogen vaststellen, dat die edelman reeds in de allereerste dagen van April te Vlissingen was, waarschijnlijk reeds vóór den 3den, misschien veel vroeger, en nu moet men het immers onmogelijk achten, dat bij de gebrekkige gemeenschap, die tusschen Holland en Zeeland in 1572 bestond, het bericht van hetgeen er aan den mond der Maas op den eersten dag der maand had plaats gehad in weinige uren persoonlijk naar Vlissingen werd overgebracht. Er is geen enkel direct bewijs, dat men er kennis droeg van de bemachtiging van den Briel toen de opstand begon. Een indirect bewijs van het tegendeel vind ik in de overblijfselen van de Apologie, waarmede de Vlissingers zich later in het openbaar verantwoordden. Daar leest men: „Dat nog erger is, men zag openbaar, dat de gevluchten, mits het geweld ter zee, de landen berooven, die in gevaar zijn van ingenomen te worden, gelijk de stad en

't land van den Briele reeds overrompeld waren, zijnde het te duchten, dat geheel Holland in zulk gevaar zou vallen." Is het denkbaar, vraag ik, dat onmiddellijk na de bevrijding der stad de bemachtiging van Brielle er zou zijn voorgesteld als eene overrompeling door geweld, wanneer men er door was opgewekt geworden om zich het juk van den hals te schudden? Ik meen dus te mogen beweeren, dat de uitdrijving van de Spanjaarden uit Vlissingen niet is te weeg gebracht door de inneming van den Briel. Er mag niets te kort gedaan worden aan den roem van DE RUIJTERS geboorteplaats, en het behoort tot de gedachtenisviering van hetgeen vóór drie eeuwen geschiedde, dat wij, voor wie de bronnen der kennis van den opstand eerst werden ontsloten, in alle opzichten recht doen aan het voorgeslacht ([20]).

Vooral niet minder dan de inneming van den Briel was de zelfbevrijding van Vlissingen rijk in gevolgen. ALVA begreep het volkomen en hij schreef aan den Koning, dat wanneer Walcheren eenmaal in de macht der opstandelingen kwam, het aan 's Konings leger niet meer gelukken zou het weder onder zijne macht te brengen. Dat belangrijk eiland met zijne hulpbronnen was vooral in den oorlog tegen Spanje de sleutel van Nederland. Aanstonds werd daarom te Antwerpen en te Bergen op Zoom eene aanzienlijke krijgsmacht bijeen gebracht, om Vlissingen en Veere, dat weldra ook voor de vrijheid gewonnen was, weer onder de gehoorzaamheid aan den Koning terug te brengen. Dat zou toen nog hebben kunnen gelukken, daar Middelburg, dat zijne poorten voor de bestrijders van de Spanjaarden niet had durven openen, de aanvallers zou hebben begunstigd. Het zou gewis gelukt zijn, indien niet door de inneming van Bergen in Henegouwen op den 24sten Mei

de plannen van ALVA geheel veranderd waren. Die stad was door LODEWIJK VAN NASSAU ingenomen met hulp van de Franschen, en een oorlog met Frankrijk was het schrikbeeld, 't welk den Hertog steeds vervolgde, en hem nu naar den hamer, dan naar het zwaard deed grijpen, om hem straks weêr naar de diplomaten, die hij in zijn dienst had, te doen omzien. Hieruit is de schijnbare onhandigdeid te verklaren, waarmede hij al zijne troepen naar het zuiden deed optrekken. Zoo is de heldendaad van Graaf LODEWIJK eene der gewichtigste gebeurtenissen in 1572 geweest. Mocht Bergen weldra weêr verloren gaan en Frankrijk na den Bartholomeüs-nacht aan ALVA geen slapelooze nachten meer veroorzaken: nu bleef Walcheren behouden en de omwenteling in Holland en Zeeland kreeg uitgebreidheid en kracht.

Daartoe werkte weldra krachtig mede dat de Zeeuwen in Juni zoo rijken oorlogsbuit behaalden op de Spaansche vloot, die den Hertog van MEDINA CELI, ALVA's ongelukkigen opvolger, naar Brussel voeren moest, en vooral de nog veel rijker buit van eene Portugeesche vloot, met koopwaren en gereed geld geladen, die de Vlissingers kort daarna onder hun dapperen Admiraal EWOUT PIETERSZ WORST opbrachten. De heldendaden der Zeeuwen, der Vlissingers vooral, zijn de glorie van dit hagchelijk tijdpunt. Het was toch geene kleine zaak, dat de stad Vlissingen alleen in den tijd van vier maanden eene vloot van 150 welgewapende en bemande schepen verzamelde „die de vlag der vrijheid in vele steden heeft doen waaijen." ([21])

Natuurlijk dat de Prins, die voornemens was op nieuw tegen ALVA te velde te trekken, door de onwenteling in Holland en Zeeland gedreven werd om zijne toerustingen te bespoedigen. Het leger, door hem verzameld, – voor dien tijd talrijk genoeg (15,000 voetknechten en 7,000 ruiters) – trok den 8sten Juli over den Rhijn om in Gelderland te monsteren. Het was dat ongelukkige leger,

't welk het ontzet van Bergen moest beproeven, maar in de nabijheid dier stad door DON FREDERIK, den 12den September overrompeld werd. Dat ongelukkige leger heeft intusschen aan Nederland grooter voordeel aangebracht dan menige gewonnen veldslag zou hebben kunnen doen. Men zoekt maar al te veel den zegen voor de volken op het spoor van den krijgsroem, en zelfs is door den glans van wapendos en wapenroem menig geschiedschrijver afgeleid van de waardeering van waarlijk groote gebeurtenissen. Geen ongelukkiger methode van historiebeschrijving dan l'histoire des batailles, een kostelijk middel om de wereld in brand steken: adres aan de romantische werken van den President der Fransche Republiek. In zulk eene beschrijving zou de gebeurtenis, waartoe de werving van 's Prinsen leger aanleiding gaf, eene ondergeschikte plaats bekleeden, en toch behoort zij bovenaan te worden gesteld in de reeks der feiten, waaraan Nederland zijn vrijheid en zelfstandig bestaan dank wijt. Ik bedoel de eerste vrije Vergadering der Staten van Holland te Dordrecht.

Tegen den 15den Juli had ALVA de Staten van Holland in den Haag gedagvaard. Hij had eindelijk op den 26sten Juni aan de Staten geschreven, dat hij de belasting van den tienden penning „ganschelijk wilde kwijten, aboleeren en afstellen." De Staten der gewesten zouden in de plaats daarvan eene som van 2,000,000 gulden jaarlijks fourneeren en afgevaardigden benoemen, die met 's Konings Commissarissen zich op 's Konings bede zouden verstaan. Met opzet zeg ik: op 's Konings bede, want het was nu niet meer de belasting van den autocraat, maar weder als van ouds de vraag om onderstand tot den publieken dienst. Die verandering was de groote nederlaag, die PHILIPS regeering in 1572 leed, en de eerste groote overwinning, door de burgers op hun verdrukker behaald! Tot beraadslaging over

dit regeeringsvoorstel waren nu Hollands Staten beschreven in den Haag, maar, zegt BOR, "de zaken stonden in Holland nu in zoodanigen staat, dat ze niet meer pasten op 't schrijven van den Hertog van ALVA. Hebben niet te min" – het was eene volslagen omwenteling! – "tegen denzelven dage op eene andere plaatse vergadering gelegd, namelijk binnen Dordrecht, om van de regeering des Lands metten anderen te beraadslagen." In Hollands oudste stad was de omkeer van zaken tot stand gekomen op denzelfden dag (26 Juni), waarop ALVA in zijne aanschrijving aan de Staten het land van den tienden penning ontsloeg. De Hertog kwam nu te laat; de oorlog was reeds verklaard: 's Lands Staten "pasten niet meer" op het schrijven van den dwingeland.

De voornaamste leden der Staten hadden den Prins VAN ORANJE te Dillenburg doen weten, dat zij voornemens waren te vergaderen om 's Lands zaken te regelen, en zij verzochten hem in hun midden een afgevaardigde te zenden. Jonkheer PHILIPS VAN MARNIX verscheen er den 19den Juli, en toen eerst werd de Vergadering geopend; het bewijs, dat men tot overleg met den Prins zamenkwam. Door ALDEGONDE's welsprekenden mond werd nu eene betere bede aan de Staten gericht. Hij verklaarde in 's Vorsten naam, dat naardien de ingezetenen "zeer ernstig en op verscheiden tijden ootmoedig verzocht hadden, dat zijne V. G. hen in een alzulken nood niet wilde verlaten, met gewisse toezegging en belofte dat, zoo wanneer Z. V. G. met ruiters en knechten op den tocht ware, daar geen geld en zoude ontbreken, zoo had Z. V. G. in zijn hart beweegd wezende over hun aanstaand gevaar, wederom alle vlijt, moeite en arbeid aangelegd en alle zijne vrienden en magen aangesproken en ten laatste met groote zwarigheid zooveel te weeg gebracht, dat hij nu ter tijd een schoonen hoop van uitgelezen ruiters en knechten had in 't veld gebracht. Hij was bereid om daarmede in het land te

vallen en dit aangevangen werk Gods der gewenschte verlossing des lands gantschelijk te volbrengen." Daartoe was geld noodig; de soldaten moesten worden gemonsterd en onder den eed gebracht, waarbij zij betaling moesten ontvangen. Men was overeengekomen: drie maanden soldij, of eene maand en behoorlijken borgtocht. „Zoo was dan Z. V. G. ernstig begeeren, zij wilden toch aanzien zijne groote getrouwigheid en goede genegenheid," en vooral moesten zij bedenken, welke de gevolgen zouden wezen, indien zij niet deden wat de Prins vroeg. „Zoo zouden zij het gansche land en zichzelven in de allerjammerlijkste ellende brengen, die nooit gezien of gehoord was geweest." Indien zij daarentegen „de middelen reikten, dat de Prins voort in 't land vallen mocht, eer de vijand zich meer sterkte, zoo was de verlossing voorhanden."

De bede werd niet te vergeefs gedaan. Dordrecht verbond zich tot de uitbetaling van 150,000 gulden binnen den tijd van drie maanden, onder waarborg van de andere steden, en gezamenlijk verbonden de gedeputeerden zich voor nog 500,000 gulden, die later zouden worden uitbetaald. Zoo was dan eindelijk en ten langen leste de wederstand ernst geworden en bij het woord de daad gevoegd. Daardoor is het jaar 1572 gekenmerkt. Er was tot hiertoe algemeen beklag en veel beweging geweest, maar niemand, dan de Prins VAN ORANJE met zijne broeders en eenige weinige edelen hadden het zwaard opgenomen tot bevrijding van het vaderland. Nu stond de burgerij op; de oorlog werd door het volk aanvaard – de omwenteling was dáár.

De omwenteling? Maar mogen wij daarvan spreken, in weerwil dat de achtbare eerste vrije Vergadering der Staten van Holland zoo zorgvuldig het oppergezag van den Landvorst bleef huldigen door den Prins VAN ORANJE niet dan als diens Stadhouder te erkennen? Wij hebben dien rechtsvorm, dien onze vaderen tot het jaar 1581 toe zoo nauwgezet bewaard hebben, niet gering te achten,

daar hij een protest was tegen den revolutie-geest, die geen verkregen rechten erkent, maar wat in 1572 tot stand kwam, was wel gewis eene omwenteling. Of hoe wilt gij het anders noemen, M.H., dat de opstand tegen den Koning van Spanje het karakter van een geregelden oorlog aannam en de regeering des Konings feitelijk niet meer werd erkend, terwijl een nieuw gouvernement de teugels in handen nam. Het is met dat al van groote beteekenis, dat eerst negen jaren na deze gebeurtenissen de Koning vervallen verklaard werd van de regeering dezer landen. Het strekt vooral WILLEM VAN ORANJE tot onverwelkelijke eer dat dit niet vroeger geschied is: want daardoor bleef hij verstoken van de Souvereiniteit, hoe groot ook de schier dictatoriale macht was, die men hem opdroeg; want de Souvereiniteit bestaat niet zonder den vorm van zelfstandigheid. WILLEM VAN ORANJE behield door het uitblijven van dien vorm voor zich en zijn geslacht het karakter van dienaar van het land. Door dit karakter vrijwillig te handhaven, heeft hij getoond, dat het hem niet te doen was om de kroon der Nederlanden. Hij heeft alzoo eene betere glorie verkregen: voor zichzelven den naam en den rang van Vader des Vaderlands, en voor zijn nageslacht eene aanspraak op de regeering van dat vaderland, waarvoor hij stierf, die klemmender is dan eenig patrimoniëel of oorlogsrecht. De betrekking tusschen Nederland en Oranje is geknoopt door eene omwenteling, voorzeker: maar welk eene? Door zulk eene, die het gevolg was van eene reeks van geweldige coups d'état van de zijde des Konings, of wilt gij? van eene openbare verkrachting van de privilegiën des lands en van het groot privilegie van de menschheid, d.i. de vrijheid van geweten. De omwenteling van 1572 was de afwenteling van een ondraagbaar juk; eene Evolutie, tot zelfbehoud onmisbaar, van een voor de vrijheid vatbaar volk. Wij schamen ons dien oorsprong niet! (22)

De grondslagen van den Nederlandschen Staat, zoo als die in 1572 gelegd zijn, mogen na drie eeuwen worden bezien. In dat gedenkwaardig jaar is de kern van den pijlbondel der Nederlandsche provinciën, later in het Koninkrijk der Nederlanden nog vaster toegehaald, gevormd geworden in de hitte van het gemeenschappelijk gevaar en van den gemeenschappelijken gloed der liefde voor de Vrijheid. De hand, die dien bundel toen zocht te omstrengelen, was de hand van Vader WILLEM. Dat blijkt op de treffendste wijs, nu wij niet slechts de notulen der eerste vrije Staten-Vergadering, maar ook, sedert eenige jaren, de instructie kunnen lezen, die ORANJE aan „Jonkheer PH. VAN MARNIX" gaf (23). Daar zien wij, dat al het beslotene, al het gegrondveste, al het bezworene, in het hoofd en het hart van ORANJE besloten, gegrondvest en bezworen was, vóór dat de Staten hunne „handtasting" gaven. Hij heeft de verdrukte Nederlanden om zich vereenigd en voor zich de erkenning gevraagd, niet als Graaf of Koning, maar, zoo als de instructie zegt, „als een voornaamste gelidmaat der Generale Staten des Lands, schuldig wezende het land van de vreemde tirannen en onderdrukkers in zijne oude rechten en privilegiën te beschermen en te beschutten." Zietdaar, mijne Landgenooten! den oorsprong van het gezag onzer Vorsten. Dat gezag kan nooit autocratisch wezen: de onbeperkte monarchie in Nederland te vestigen, zou de ergste van alle revolutiën zijn, aan het bedrijf van PHILIPS II gelijk. WILLEM VAN ORANJE was „van geene andere meening, dan dat onder de wettelijke en loffelijke regeering des Konings, de macht, autoriteit en aanzien der Staten wederom mocht in haar oude wezen gebracht en gesteld worden." Zonder de Staten „wilde de Prins zich niet vervoorderen iets te doen of te bevelen, dat de Generaliteit der landen zoude kunnen nadeelig zijn of eenigszins aangaan." Het wezen onzer constitutioneele monarchie is in deze grondtrekken, met vader WILLEM's

hand geteekend, duidelijk herkenbaar. En terwijl hij alzoo de burgerlijke vrijheid verzekerde, gaf zijn vertrouweling en afgezant de plechtige verklaring, „dat het de intentie van Z. V. G. was, dat gehouden zoude worden vrijheid van religiën, zoowel der Gereformeerde als der Roomsche, en dat een iegelijk in den zijnen in 't openbaar en in kerken of kapellen zou gebruiken vrije exercitie derzelve – ten ware zijlieden zich als vijanden toonden ofte zich mishandelden tegen hetgeen voorzegd was." Zoo hebben Oranje en de Staten van Holland in 1572 het verstaan. Het pariteits-beginsel is in Nederland uit den worstelstrijd tegen de Spaansche tirannij voortgekomen. Later mocht als maatregel van veiligheid in dezen oorlog eene schorsing van de vrijheid van godsdienst noodig wezen, het was stellig in strijd met de beginselen van 1572, – ik zeg niet van LUMEY, maar van Prins WILLEM, – dat bij den Munsterschen vrede de vrijheid van godsdienst niet werd hersteld (24). Maar evenzeer, en vooral niet minder, zou het in strijd wezen met de echt Nederlandsche beginselen, wanneer de scheiding van Kerk en Staat werd doorgedreven in dien zin, dat de hoogste belangen der menschheid in den Staat werden geïgnoreerd, of wel zóó, dat de Kerk werd vrij verklaard als de vogel in de lucht, terwijl de Staat, en ieder die wil, de vrijheid van de jacht verkreeg. Dat zou op eene nieuwe verdrukking uitloopen, en verdrukking wordt zelfs door geene moderne étiquette dragelijk gemaakt.

Maar laat mij van niets anders spreken dan van het geboorte-jaar van den Nederlandschen Staat en van de vrijheid in Nederland. Als zoodanig, M. H., blijft 1572 groot en gedenkwaardig bij een dankbaar nageslacht. Wij mogen dat jaar te minder vergeten om de tranen, waar-

mede de vrucht, die wij nu dankbaar mogen plukken gezaaid werd. In dat jaar werd op dezen grond doorleefd, hetgeen de dichter uitsprak in zijn lied, toen na den terugkeer van een deel van Israëls volk uit Babel de blijdste verwachting geboren werd, zonder dat de tranen van de oogen werden afgewischt. Mij dunkt altijd, dat wij de schoone overzetting van den 126sten Psalm, die wij van de hand van VAN MARNIX bezitten, dááraan te danken hebben, dat hij én den blijden dageraad der Vrijheid hier heeft zien aanbreken, én de smarten mede heeft gevoeld, waarin zij geboren werd.

Doe Godt uyt 's vyants stercke macht
'T gevangen volck van Sion bracht,
Het docht ons eenen droom te zijn:
Oft een gesicht end loosen schijn.
'T hert was soo vrolick, dat de monden
End tongen ons nae 't lacchen stonden,
Het Heydensch volck, 't welck dit sach aen,
Sprak: God heeft dees liên veel gedaen.

Voorwaer, dit is een seer groot werck,
Dat God ons doet door sijn hant sterck:
Hier over zijn wy so verhengt,
Dat God ons doet so groote deugt.
Heer, wil oock d' ander mitgevangen
T'huys weder brengen nae verlangen:
'T welck waer, oft eenen vloet wel diep
Door dorre end heete landen liep.

Die weenende met leet end smaet
In d' eertrijck spreyden hare saet,
Die sullen nu met vreugden gaen,
Om af te maeijen 't rijpe graen.
Sy gingen treurich haer saet saeijen,
Maer sullent nu met vreugden maeijen:
End vrolick brengen haren schoot
Vol schooven terwe, schoon end groot!

Zij gingen treurig hun zaad zaaijen, al die helden, die bij Hermigny en Bergen streden; die martelaars, die welhaast in Zutphen, in Naarden, in Haarlem vielen; die Nederlandsche Hervormden, die de Jobsboden van den 24sten Augustus uit Parijs ontvingen. (25) Vergeten wij het niet, wanneer bij elk van deze namen een bloedbad in onze verbeelding opkomt, dat al die jammeren tot het jaar 1572 behooren. Niets zou onwaardiger zijn, dan dat wij den toon van zeker rijmpje, waarmeê ALVA bespot werd, als de uitdrukking aanmerkten van de stemming, die toen in de Nederlanden heerschende was. Veeleer kan daarvoor het opschrift gelden, dat op de Groote Markt te Rotterdam het jaar 1572 in de geheugenis bewaart. Men was „in duizend vreezen" terwijl de grond voor het nieuwe Staatsgebouw werd gelegd. Hoe kon het anders? Het begin der vrijheid van Nederland is het begin van den tachtig-jarigen oorlog geweest!

Het jaar 1572 kon geen jubeljaar zijn. Al de plaatsen, die van Spaansche bezetting bevrijd werden, moesten van stonde aan worden gewapend en versterkt tegen den vijand, zoodat de Oranje-vlag overal als strijdbanier geheschen werd. Het hijschen van die vlag was een zegen voor het Vaderland, maar de zegepralen, in later tijd onder haar wrongen behaald, behooren niet tot de herinneringen van het omwentelingsjaar. Het was nog niet geeindigd, toen de Graaf VAN NEUENAHR aan LODEWIJK VAN NASSAU schrijven moest: „Je vois en ce temps que Dieu est plus de l'autre costé." (26) Dit moge een oordeel geweest zijn enkel naar den uiterlijken schijn: het drukt op treffende wijs uit, onder welke omstandigheden de worsteling van het aanvankelijk vrij geworden land begon.

Maar ook die donkere wolken behooren tot de belangrijke herinneringen van dat onvergetelijk tijdstip. Zij vormen het bruin, dat de lichtglansen van de schilderij, die wij

nu dankbaar ophangen, verhoogt. Het was goed, dat in den aanvang van den strijd duidelijk werd van welken aard en omvang hij was: een strijd op leven en dood, om zijn of niet-zijn, voor de vrijheid van deze landen. Weldra kon niemand zich meer verbergen, dat het den Koning van Spanje met de onderdrukking van den opstand te doen was om de geheele onderdrukking van de godsdienstige en burgerlijke vrijheid, en daardoor moesten de leiders van den opstand zich hoe langer zoo stelliger en duidelijker de handhaving van de vrijheid in den vollen zin van het woord ten doel stellen. Niets dan een ernstige oorlog, al zou hij tachtig jaren duren, kon Nederland vrij maken: geen oogenblikkelijk en tijdelijk succès. Dit te hebben ingezien en op dien grond alle voorslagen tot vrede, voor dat het doel en de raison d'être van den opstand bereikt was, te hebben afgewezen, is de onsterfelijke verdienste van de staatkunde van WILLEM VAN ORANJE geweest, waaraan alle Nederlanders, zonder onderscheid, te danken hebben wat zij als burgers van dit vrije land hebben te waardeeren. ([27]) Denkt eens welke de gevolgen zouden geweest zijn van een voorspoedig jaar 1572! Het zou de aanleiding gegeven hebben tot allerlei verzoeningsmaatregelen, die van de zijde van PHILIPS nooit welgemeend konden zijn, gelijk zij het nooit zijn geweest. En „de vogelaar, op bedriegen uit, zou den vogel met de zoete fluit" niet alleen „gelokt", maar ook zeker gevangen hebben. Immers leende zelfs ALDEGONDE in '73 nog het oor aan dat verleidelijk kweelen, omdat hij de diepte van de listen der wederpartij nog niet kende. Wie weet, of de Prins zelf wel bestand zou geweest zijn tegen den algemeenen drang van zoovele zielen van burgers en kooplieden, die naar den vrede haakten, indien een schijn van godsdienstvrede door eene haastige overwinning aan PHILIPS had kunnen worden afgedwongen! De uitkomst heeft geleerd, dat het tot eene afzweering van

den Spaanschen Koning komen moest, zou het Spaansche juk waarlijk van den hals worden geschud. Daarvoor waren de tijden en omstandigheden nog niet rijp. De oorlog deed ze rijp worden.

In den oorlog zijn ook de Nederlanders eerst waarlijk vereenigd geworden. Er was niet weinig dat hen verdeeld hield: zóóveel, dat er nooit een onafhankelijke en vrije Nederlandsche Staat zou zijn ontstaan, indien niet gemeenschap van gevaar een verband en ten slotte een verbond had te weeg gebracht. Daartoe heeft de Spaansche furie – en niet alleen die van 1576 – krachtig medegewerkt. Door haar kwam de Pacificatie en daarna de Unie tot stand, bij welke „de Provinciën van deze Nederlanden zich verbonden, malkanderen met lijf en goed bij te staan om de Spanjaarden en andere uitheemsche natiën met hunnen aanhang uit deze landen te verdrijven." (28) Zoo is het gekomen, dat Roomsch en Onroomsch tegen Spanje te veld trok, en al mocht het ook aan DON JUAN van Oostenrijk en aan den Hertog VAN PARMA gelukken, een deel van de Unie te „dismembreeren en te subverteeren," gelijk het in de inleiding der Unie van Utrecht heèt, de zeven Provinciën zijn door het beleid, waarmede de Vorsten uit het Nassausche huis den oorlog aan de vereeniging dier gewesten hebben weten dienstbaar te maken, in de hitte van het oorlogsvuur gloênde aaneen gesmeed en in lief en leed te zaam verbonden.

In dat vuur en onder dat kruis werd de opstand zelf niet slechts gestaald, maar ook gelouterd. Door den tegenspoed zijner wapenen is Prins WILLEM eerst geworden wat hij geworden is. Het is wel opmerkelijk, dat hij zich in 1573 te Dordrecht bij de gemeente der Hervormden voegde, nadat hij langen tijd in zijne godsdienstige overtuigingen gewankeld had. De Predikant WILHELMI mocht met recht van daar aan de gemeente te Londen schrijven,

„dat dit niet klein te achten was," (29) vooral omdat de Vorst van toen af de kennelijkste blijken gaf, dat hij van harte aan het Evangelie gehoorzaam was geworden. Het was de tijd, wanneer hij aan zijne Commissarissen in Noord-Holland schreef: „Wij willen niet nalaten ulieden voor antwoord te geven, dat aleer wij deze zake en de beschermenisse der Christenen en andere verdrukten in deze landen aangevangen hebben, wij met den alleroppersten Potentaat der potentaten alzulken vasten verbond hebben gemaakt, dat wij geheel verzekerd zijn, dat wij en alle degenen, die vastelijk daarop betrouwen, door zijne geweldige en machtige hand ten lesten toch ontzet zullen worden, spijt alle zijne en onze vijanden, zonder nogtans dat wij middelertijd eenige andere middelen, die ons de Heer der heirscharen toegeschikt heeft, hebben of alsnog willen laten voorbijgaan." (30) Dat verbond is in de oefenschool van den tegenspoed, niet het minst in 1572, toen de Prins op zooveel voorspoed hoopte, krachtig en kennelijk versterkt geworden. Ook heeft de uitkomst geleerd, dat de geloofsmoed van den Zwijger zich allengs heeft medegedeeld aan zooveel dappere burgers, die op de wallen van Haarlem, Alkmaar en Leiden weldra toonden waartoe een volk in staat is, wanneer het geroepen wordt tot lijden en strijden voor eene zaak, aan welke het geweten getuigenis geeft.

Niet minder belangrijk is, dat aan den edelen aanvoerder in dezen strijd en aan zijne medestanders nu de weg gewezen werd, langs welken God Nederland wilde bevrijden en behouden. Dat moest niet geschieden door in den vreemde gehuurde benden, zoo als de Prins het bij herhaling vruchteloos had beproefd. De weêrstand van het lijdend volk alleen was bestand tegen het geweld van den dwingeland, die in zijn dweepzucht geen menschenlevens en geen schatten ontzag. Die strijd voor haardsteê en

altaar heeft ook dezen zegen aangebracht, dat hij minder nadeel stichtte dan een krijg tusschen enkel vreemde heirscharen, die het land naar hunne verkiezing konden blootstellen aan de ijsselijkheden van een slagveld, waar en wanneer zij slechts strijdvaardig waren. Op zulke slagvelden mochten misschien voor WILLEM VAN ORANJE lauweren te plukken zijn geweest, gelijk later voor MAURITS VAN NASSAU buiten onze grenzen; die lauweren haalden niet bij de edele vruchten der verbindtenis tusschen burgers en burgers, zoo als de deernis met de brandende vesten van Naarden, Zutphen en Haarlem, en „het verblijden, dat na Leyden kwam," heeft te weeg gebracht. Prins WILLEM heeft, door met het lijdende „volk der Hervorming" te lijden en hunnen grond voet voor voet te verdedigen, den grond voor de Zegepraal en voor den Staat der Vereenigde Nederlanden gelegd. De wijze van oorlog voeren, waarop hij den strijd begon, zou de Natie op den duur van hem vervreemd hebben: de wijze daarentegen, waarop die oorlog heeft moeten gevoerd worden ten gevolge van het mislukken van de krijgstochten van 1568 en 1572, heeft haar aan hem en zijn geslacht aan haar verbonden. Vergunt mij, M. H., dat ik mijne bedoeling nog door eene enkele historische bijzonderheid toelicht en staaf. In zeker bericht, kort na de mislukte expeditie tot ontzet van Bergen, den 1sten October, door een vertrouweling van Graaf JAN VAN NASSAU aan dezen Vorst gegeven omtrent de vruchten en den indruk, door 's Prinsen leger te weeg gebracht, verhaalt de berichtgever, dat hij een vroom soldaat ontmoet had, uit dat leger komende, in de nabuurschap van Essen, een man die geboortig was van Antwerpen, een warm Hervormingsgezinde. Dit was daaruit op te maken, dat hij te Mechelen, tijdens de Prins daar nog gezag had, niet zonder groote ergernis had aangezien dat een Priester vrij over de straat ging met het sacrament en

waskaarsen, „wie im pabstumb breuchlich." Die man nu – wiens klacht over de handhaving van de godsdienstvrijheid door het gezag van Oranje in het voorbijgaan onze opmerking trekt – had zich over des Prinsen leger zonderling uitgelaten, en nog zonderlinger luidde wat hij zeide van de krijgstaktiek, die hij had willen gevolgd hebben. „Het bovenlandsche krijgsvolk, hetwelk met den Graaf VAN MANDELSLOO in het land gekomen was, gedroeg zich zóó roofziek en tiranniek tegen de arme landsluiden, dat God zich daarover erbarmen mocht: zij lieten niemand iets, hoe weinig ook voorhanden mocht zijn; zij handelden niet als beschermers, maar als vijanden tegen die arme onderdanen, waardoor de gemoederen van den Prins geheel en al werden vervreemd, terwijl aanleiding gegeven werd, dat de steden, zoo als Lier en Brussel, en meer anderen, zich niet aan hem wilden overgeven, gelijk men vroeger op goede gronden gehoopt had, ja, uit Lier werd de Prins bepaald tegengewerkt. Hij hield het daarvoor, dat God de Heer meer geluk gegeven zou hebben aan een kleinen hoop, die Hem vreesde; ja, wanneer de Prins enkel de arme verjaagde en benauwde landzaten bij zich gehad hadde en het andere volk van roovers had te huis gelaten . . . Immers had zijne V. G. over hen ook geen regiment kunnen houden. De zaak was dus beter aan Nederlandsch krijgsvolk toevertrouwd, hetwelk uit Zeeland en Holland allengskens de andere plaatsen had kunnen veroveren." „Ik moest mij," zegt de briefschrijver, „over de redenen van den vromen man verwonderen, en het is mij ook veel te lang, alles wat hij verhaalde neder te schrijven." (31) De raadslieden van de Graven van Nassau hadden toen nog geen oor voor dergelijke staat- en krijgskunde, maar weldra werden hunne raadslagen vernietigd en werd de tegenstand van „de arme verjaagde en benauwde landzaten" de zenuw van dien grooten worstelstrijd van tachtig jaren. Sedert

trad WILLEM VAN ORANJE, gelijk zijn oudste broeder, opzettelijk en hartelijk toe tot hun verbond, en aanvaardden zij de moeitevolle taak het te besturen en te bevestigen, door hun lot aan dat der door den oorlog welhaast geünieerde Provinciën te verbinden. Uit dat Verbond is door Godes zegen de onafhankelijkheid en de vrijheid van het lieve Vaderland geboren. Van die geboorte heeft het jaar 1572 de eerste weeën en de eerste levensteekenen aanschouwd, en daarvan zal de glorierijke geheugenis worden bewaard tot den laatsten dag, waarop een Neêrlandsch hart zich in Nederlandsche taal zal uitdrukken.

I.

AANTEEKENINGEN.

---

(1) Zie de Nederlandsche Geschiedzangen van Dr. J. VAN VLOTEN, tweede Bundel, bl. 4. In het daar aangehaalde lied, hetwelk op „de invasie te Briel in Hollant" gezongen werd, vindt men eene belangrijke bijzonderheid vermeld, waardoor de aanleiding tot die invasie „der ballingen, die uten lande waren," licht ontvangt:

„Het geschiede op eenen Palmendach
's Morgens ontrent acht uren,
Dat sy aenvielen, met groot ghewach,
Die vloot al sonder verdrach:
't Gheschut als een donderslach
Men aen beyde zijden mocht hooren.

„Daer quam ut Spaengiën, met de vloot,
Een Buys daer sy na loerden;
Die zy, met soo menighen schoot,
Innamen, met harden stoot:
Twee kisten met ghelde groot
En specery sy daer wtvoerden.

„Op eenen Dyncxdech traden aen 't lant," enz.

Hieruit wordt ook verklaard, hoe STRADA en anderen schrijven konden, dat de Briel op Palmzondag is ingenomen. Het bedrijf en gevecht der Watergeuzen om en bij Brielle heeft wel drie dagen geduurd. Die den Palmzondag als den dag der inneming (het begin met het einde der handeling verwarrende) stelden, plaatsten nu ook den 1sten April, den dag die naar de overlevering als datum der inneming gold, op dien Zondag, en zoo is het nu weder gekomen, dat vele schrijvers de bevrijding van Vlissingen, die op den eersten Paaschdag (den 6den) plaats had, op den 8sten stelden.

(2) BOR heeft den brief gezien, waarin de Prins dus schreef: Zie Oorsprong, begin en vervolg der Nederl. Oorlogen, I, fo. 362.

(3) De Spaansche beginselen van regeering waren reeds in 1568

door den Prins VAN ORANJE in het licht gesteld in zijne Justification, waar hij de oorzaken der troebelen ophaalde: „Convient à tant cercher allieurs," – dan in 's Prinsen eerzucht, gelijk de beschuldiging luidde – „et pour ce faire, considerer, que les dicts Pays estoyent surtout jaloux de la conservation des libertez et franchises qu'ils avoyent, tout en vertu des contracts faits avec leurs Princes, que des Privileges obtenus d'iceulx, mesmes aussi des Empereurs, de toute ancienneté; craindant que par introduction des estrangiers, et nommeement Espaignols, l'on les en vouloit priver, pource que ledict Cardinal (GRANVELLE) avoit dit que le Roy ne pouvoit maintenir les dicts Pays, sans retenir forces d'Espaignols et se faire absouldre par le Pape du serment qu'il avoit faict à la reception d'iceux: et les conquerre de nouveau, pour, en abolissant les dicts contracts et Privileges, les gouverner à sa volunté. Et mesmes alleguoit, que l'on n'y pouvoit parvenir sans trencher les testes à quatre ou cinq des principaulx"..,..

„Et que — — en ung Pays si peuplé et frequenté de tous costez, le faict de la Religion estoit successivement, et par l'espace de tant d'annees si advancé, que en la fin l'on tenoit pour execrable le nom de ladicte Inquisition et Placcarts par lesquelles multitude innumerable de gens, voire plus de cinquante mille personnes, avoient cruellement esté executez et mis à mort, et autre semblable contraincte d'abandonner biens, parens, amis, et alliez, et vivre en perpetuel et miserable exil, seulement (comme l'ou veoit et entendoit de jour à aultre plus clairement) pource qu'ilz ne s'avoyent voulu eslongner des commandemens de Dieu, et suyvre les inventions des hommes. Ce que causoit non seulement alteration, mais aussi par divers respects aigreur si grande contre ladicte Inquisition et Placcartz, que les Officiers en plusieurs lieux n'osoient plus proceder à l'execution d'iceulx sinon de nuict, et à la desrobee, et ce point encores sans peril et dangier de troubles. Et pourront tesmoigner s'ilz n'ont souvent avecq grand hazard garanti leur vie de la rage de la commune, esmeüe par ce miserable spectacle des executions si horribles.

„D'ont tous ceulx qui avoyent experience des affaires, prevoyent, que cestuy poinct seul seroit occasion d'esmotions, si sagement et en temps n'y estoit pourveu." La Justification du Pr. d'ORANGES, 1568, p. 168–170. Ed. de Brux.

(4) Met weemoed zag ORANJE nog in 1572 op zijne teleurstellin-

gen en de ontrouw der Nederlanders terug. Zoo lezen wij in de op bl. 9 aangehaalde „Harangue:" „Mijn Heere de Prince, gedreven zijnde door deze heilige affectie, vergezelschapt met eene goede hope, heeft hy 't krijgsvolk te velde gebracht, totten welken hy te koste geleid heeft niet alleen sijne goederen, die hy noch overgehouden hadde, maar ook het vermogen van sijne vrienden en geconfedereerden, hem verlatende voor de rest van de penningen, die hem gebreken souden, op de betalinge en beloften, die hem te voren waren gedaen, en also by hem besloten zijnde is hy over de Maes getrocken. – – Maer de geweldige en vorderlijke gelegentheid van haer leger dede hem alle dagen die opiniën veranderen, daerby gevoegt, dat ook die van de Nederlanden, teruggestellende alle beloften, noit eenigen schijn en maeckten om hem te reppen, en nog veel min om op te brengen de somme van penningen, by henluiden belooft, niet tegenstaende dat sy dikmaels vermaent waren om hare beloften te volkomen. De voorsz. Prince also dan treckende dwers door de Nederlanden, sonder yet uit te rechten, is wederom gekeert in Duitschland, daer hy genootsaekt is geweest sijn volck oorlof te geven en hemselven op sijnen particulieren naem te verbinden om henluiden hare restante achterwesen te betalen op sulke termijnen hem daarvan geaccordeert, inder voegen, dat hy geheel ontset en gebloot wesende van sijne goederen alleen heeft moeten dragen de lasten en kosten van de voorz. krijgsrustinge." Bor, t. a. p. 363.

Telkens komt de Prins op de voortdurend pijn doende wond, in 1568 geslagen, terug. B. v. nog in den brief, uit Delft geschreven, den 27sten Februari 1573, aan: „Den Dienaren des Woorts, enz. der Gemeenten Godes – te Noorwits, Tetfort ende Ipswich," waarin hij over de gierigheid klaagt van zoovelen, „die liever zouden lijden het verderf van een ontallijk getal vrome christenen, dan door eene kleine mededeeling van hun goed hen en de vrijheid van het vaderland te helpen beschermen." De Prins wil niet, „dat men, ingeval de zaak niet geschiedde (de bevrijding van het land), het aan zijne „slappicheyt" zoude mogen toeschrijven", maar „der ontrouwe van ghene, die eerstlijck met veele bieden ende groote beloften hem tot beschermínghe – geroepen hebben." – Gachard, Corresp. de Guillaume le Taciturne, III, p. 74, suiv.

Hoe ongunstig, tot op het jaar '72, in den kring van Oranje en zijne medestanders over de Nederlanders in het algemeen, na

de opgedane ondervinding, geoordeeld werd, blijkt ook op treffende wijs uit de volgende woorden van het altijd merkwaardig geschrift, waarvan de auteur onbekend is: Belgicae liberandae ab Hispanis ὑπόθεσις ad P.P. Guilielmum Nass. – anno MDLXXI exhibita, edita 1574, pag. 19: Wij lezen daar:

„Hebben zij in het minst hun karakter verloochend, dat zij uit de riolen van alle ondeugden hebben opgehaald? Zoo ver is het er van daan, dat de meesten voor uwe onderneming geld en moeite over hebben, dat zij veeleer degenen, die daartoe bereid zijn, smaden, haten, verraden, zwart maken: het zijn menschen, die, zoo als zij zelven van tijd tot tijd metterdaad aan den dag leggen, alles even bemoeiziek willen ziften; weekelijk, verwijfd, ergdenkend; die altoos anderen te rede stellen, doch op hunne beurt naar niemand luisteren; navorschers van geheimen; beuzelachtige uitleggers van droomen, uit hunne eigene gissingen aangedikt, stellen zij hunne verzinsels voor orakels te boek. Door schoonklinkende leugens tot vermetelheid aangezet, zijgen zij op elken lichtstraal, die hun uit een spiegel tegenflikkert, weder als ontzield ter aarde. Terwijl zij zich alles op hun vaderland laten voorstaan, verlaten zij de zaak des vaderlands uit hebzucht. Zij willen groote wijsheid verkoopen, opgeblazen als zij zijn, deels door hunne overzeesche tochten, deels door kramersreizen, en stellen de kunst van woekeren, waarop zij zich voortdurend met alle krachten toeleggen, boven allen roem, die door het bedrijven van staatszaken, of in de krijgsdienst of op het gebied der letteren en wetenschappen verworven wordt.

„Indien er te beraadslagen valt, voeren zij het hooge woord en overschreeuwen de anderen; zij lasteren wat zij niet verstaan. Hardnekkigheid en gierigheid vervangen bij hen nauwgezetheid en godsvrucht. Wat zij zelve verwerpen, daarin trachten zij ook anderen den voet dwars te zetten, zoo al niet door hen te overtuigen, dan door hen te overschreeuwen. Wat zoudt gij met zulk slag van lieden kunnen uitrichten? Indien te midden van zulk eene maatschappij eene godheid, die het karakter der onzen niet kende, u toegestaan had in het vaderland te blijven, of het u thans met één tooverslag wilde terug geven, zoudt gij durven toetasten?"

Voorwaar, de opstand is, naar den mensch gesproken, te laat gekomen. Er was vroeger veel edeler aanleiding toe geweest, die WILLEM VAN ORANJE heeft aangegrepen, maar zonder vrucht, omdat men

hem toen niet volgen wilde. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK heeft niets te veel gezegd, toen hij schreef: „Wat moeten wij van die burgers, van hunne overheden, van het volk zelf zeggen, waarvan de naam tot een voorwendsel diende en banier voor den algemeenen opstand? Men moet toegeven dat hunne ongelukken de vrucht zijn geweest van hunne misslagen. De beroerten van 1572 waren het gevolg hunner lafhartigheid van 1569. In 1569 hadden zij niet behoeven te sidderen voor de plakkaten van den Hertog VAN ALVA, indien zij een jaar vroeger den vrijheidskreet beantwoord hadden, dien WILLEM DE ZWIJGER en diens wakkere broeders op de grenzen des lands hadden aangeheven. Noch het schavot der edelen, noch de nederlagen van Jemmingen en De Geete, zouden de jaarboeken der Nederlanden met bloed bevlekt hebben, indien adel, burgerij en volk MARGARETHA VAN PARMA standvastig weêrstand hadden geboden, zoodra zij, na hare beloften gebroken en hare inwilligingen herroepen te hebben, een stap achterwaarts deed naar het absolutisme en aan de verdedigers der burgerlijke en godsdienstige vrijheid geen andere keus liet dan dood of ballingschap." Over den tienden Penning, in de Studiën en Schetsen, I. bl. 480.

(5) Het voornemen om op de geboorteplaats van WILLEM en MAURITS VAN NASSAU een gedenktoren te stichten is bekend gemaakt in het met geestdrift bewerkt geschrift van mijn geachten ambtgenoot W. FRANCKEN AZ.: Dillenburg, geboorte en tijdelijke verblijfplaats van Prins WILLEM den Eerste. Eene uitgewerkte Reisherinnering, onlangs bij M. WYT & ZONEN uitgegeven. Dat gedenkteeken mag niet verrijzen – de schrijver heeft het terecht zóó beschouwd – zonder dat Nederland een goed deel der benoodigde steenen aandrage. Q. F. F. Q. S.

(6) Bij GROEN VAN PRINSTERER, Archives, III, p. 411.

(7) GROTII Annales, II p. 34.

(8) Het merkwaardige stuk is bewaard bij BOR, a. w. I, 363, vg.

(9) „Also hebben sy met dese middelen eene goede somme gelds te wege gebracht ten behoeve van dese voorgenomen sake, maer wat was 't, 't en mocht niet veel helpen – – tot dat eintelijk den Conink van Vrankrijk den Prince leende 200000 kronen tot vorderinge van dese sake, die hem namaels geschonken heeft. BOR, a. w. I, 365.

([10]) o. z. VAN HAREN, de Geuzen. Tweede zang, bl. 16.

([11]) De Graaf VAN DER MARK was slechts onderbevelhebber op de vloot van de Geuzen. Zie VAN GRONINGEN, Geschiedenis der Watergeuzen, bl. 57, 91.

([12]) „Te beuten ende strotsen" dat beteekent: „op buit en roof uitgaan." Zoo wordt het bedrijf der Watergeuzen genoemd en gekenmerkt in de onlangs door mij uitgegeven Handelingen van de Colloquia der Nederduitsche Gereformeerde Gemeenten in Engeland. Zij werden daar ook aan de kerkelijke censuur onderworpen, tenzij zij eene speciale machtiging hadden van den Prins VAN ORANJE. De plaats is merkwaardig genoeg om haar hier over te nemen: „Op de vraeghe van die van Colchester, of de ghene die hier in Enghelant wonen, ende haer met het recht der kercken behelpen, ende over zee gaen beuten ende strotsen uyt crachte van pretense commissie van myn heer den doorluchtighen Prince van Aurangiën, zullen als broeders moghen bekent ende ten Nachtmale toeghelaten worden? – is gheantwoord, dat men teghen zulcke procederen zal met de christelicke discipline soo sy niet en konnen expresse commissie ende speciaele last bewyzen van sulcks als sy doen. Ende soo sulcke ende andere quactdoenders van de kercke niet en zijn, soo sal de kercke deselve moghen verclaghen voor den Magistraet, te kennen ghevende hoe dat desulcke beyde der Nederduytsche natie ende kercken seer schadelick zijn, ende dat oock de privilegiën voor den sulcken niet ghegheven en zijn, etc. Ende soo het daerdoor niet ghebetert en werdt, soo sullen de kercken opentlick van den predickstoel ende oock voor den Magistraet moghen protesteren ende betuyghen, dat sulcke daden in de ghemeynte Christi niet geapprobeerd en worden, om alsoo alle schantmercken van der ghemeynte wegh te nemen." Werken der Marnix-Vereeniging. II[de] Ser. 1ste Dl. bl. 29.

([13]) BOR, a. w. I, 367. Dat de omwenteling nu te vroeg uitbrak voor de plannen VAN ORANJE blijkt o. a. ook uit eene mededeeling van den Engelschen Staats-secretaris WALSINGHAM in 1571: „Le Comte LOUIS me dit qu'ils ont beaucoup de peine d'empêcher les peuples des Pays-Bas de se découvrir par quelque action brusque." Bij GROEN VAN PRINSTERER, a. w. III, p. 118. – Nog veel opmerkelijker is hetgeen ALDEGONDE verklaarde aan zijn naamgenoot, den Heer VAN NOIRCARMES, in het verhoor, dat

deze hem afnam te Utrecht, toen hij in December 1573 als gevangene derwaarts was geleid: „Mesmement que le prince print de fort mauvaise part, quant il entendit que LUMEZ s'estoit emparé de la Briele, ayant déterminé pour cela ne se bouger en façon nulle, comme il n'eust faict asseurément, n'eust été ce que depuis succéda audict Flissinghes." Zie den merkwaardigen brief over dat verhoor bij GACHARD, Correspondance de Guillaume le Tac. III, pag. 370.

(14) Enkhuizen was de plaats, waar de Prins VAN ORANJE reeds vóór 1570 begonnen had door SONOY „in heymelijke communicatie te treden." Daar wachtte hij het begin van den opstand – indien de Nederlanders hem immer zouden ondersteunen! – en toch is Enkhuizen eerst twee maanden na Vlissingen opgestaan. Zeer juist is de onderlinge verhouding van de gebeurtenissen voorgesteld door VAN METEREN in zijne Historiën, fo. 66: „Zijnde die dry steden, als het innemen van den Briele, die kloecke Manheydt van die van Vlissingen ende van Enckhuyzen, gheweest de fondamenten van de veroverde vrijheden der Nederlanden uyt de Spaensche vermetelheyt. – Enckhuyzen, sterck gelegen, met haer middelen van Zeevolck ende Schepen, is geweest het fondament, rugge ende steunsel van d'ander Provinciën ende Steden, haer gebueren, alzoo Briele van Zuydt-Hollant ende Vlissingen voor die van Zeeland." Dordrecht heeft daarna de binnenlandsche scheepvaart in de macht van de opstandelingen gebracht. „Per Dordracum in Brabantiam nullus advehi possit commeatus," schreef VIGLIUS aan HOPPER, p. 689.

(15) Het zal niet noodig zijn te zeggen dat ik aan de inneming van den Briel in haar beteekenis onder de feiten, die de verlossing hebben teweeg gebracht, niets wil te kort doen, wanneer ik de „kloecke Manheydt" van de Vlissingsche burgerij uit een zedelijk oogpunt en als aanvang van de omwenteling boven de daad der Watergeuzen stel.

(16) De aangehaalde dichtregelen zijn ontleend aan het schoon gedicht, hetwelk in 1572 verscheen, (wapenkreet en weerklank op het Wilhelmus-lied, die niet zonder grond door Dr. J. VAN VLOTEN aan MARNIX wordt toegeschreven): „Ras, seventien Provincen, stelt u nu op den voet." Nederl. Geschiedzangen, II, bl. 20, verg. Marnix van St. Aldegonde, naar het Fransch van QUINET, door VAN VLOTEN, bl. 52.

([17]) Over het kasteel, dat ALVA te Vlissingen wilde laten bouwen, verdient te worden nagezien de Beschrijving van de voornaamste geschiedenissen der stad Vlissingen, in de Plechtige Inhuldiging van Z. D. H. WILLEM V, als erfheer van Vlissingen, door J. W. TE WATER, bl. 13. – Later heeft deze geleerde eene belangrijke aanwijzing gegeven omtrent de plaats, waar het is begonnen gebouwd te worden, in zijn Tweede Eeuwfeest van de Vrijheid in den Burgerstaat en Godsdienst, gevierd den zesden van Grasmaand MDCCLXXII, bl. 33. Aldaar wordt uit de Aanteekeningen van den Vlissingschen Burgerkrijgsraad (M. S. S.) medegedeeld, dat „dit kasteel zou geweest zijn en gestaan hebben in de nieuwe stad, het Prinsenhuis daar binnen. De westhoek van de roode brugge was de façe eenes bolwerks; het Oranjebolwerk eene andere; bij de Rammekenspoort eene andere. De stukken der muren waren daar nog gezien, ten tijde dezelve stad A°. 1616 vergroot is geworden." Uit dezelfde aanteekeningen moet gebleken zijn, dat het kasteel was afgestoken door den Ingenieur PACIECO, die na de omwending der stad daar aankwam en toen ter dood gebracht werd. Op de plaats, waar het kasteel gestaan zou hebben, heeft dus Prins WILLEM VAN ORANJE in 1582 zijn paleis laten bouwen, toen hij in 1581 Heer van Vlissingen geworden was. Men verhaalt, dat hij de steenen van het gelegde fondament van het kasteel daartoe bezigde. Hoe dit zij, de plek is merkwaardig genoeg. Bij den nieuwen aanleg in dat gedeelte der stad moet het ieder in het oog vallen, hoe geschikt het terrein daar is om er een gedenkteeken te plaatsen in dit jaar, nu Vlissingen zijne bevrijding gedenkt en tevens zich mag verheugen over zijne aansluiting aan het Spoorwegnet, waardoor de stad als koopstad zal hersteld worden. Een gedenksteen behoort te dier plaatse te verrijzen met dit of een dergelijk opschrift.

TER GEDACHTENIS
AAN DE HELDENDAAD DER BURGERIJ VAN VLISSINGEN,
DIE IN 1572 DE SPANJAARDEN UITDREEF,
EN
BIJ DE HERSTELLING VAN DEZE STAD ALS KOOPSTAD,
DOOR HARE VERBINDING MET DEN SPOORWEG,
IS DIT GEDENKTEEKEN ORGERICHT DEN .....
TER PLAATSE WAAR DE HERTOG VAN ALVA IN 1571 DEN GRONDSLAG LEGDE VOOR EEN KASTEEL EN WAAR DE PRINS VAN ORANJE IN 1582 ZIJNE WONING STICHTTE.
1872.

([18]) De stukken betreffende den beeldstorm te Vlissingen, waaraan deze bijzonderheden tot kenschetsing van de Vlissingsche burgerij ontleend zijn, worden in het laatste opstel van deze Vaderlandsche herinneringen afgedrukt.

([19]) De gebeurtenissen der bevrijding van Vlissingen zijn omstandig en nauwkeurig verhaald doer Dr. E. B. SWALUE, De Daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje, bl. 14, vgg. Dat de Prins VAN ORANJE en de uitgeweken Nederlanders vroeger het oog op Vlissingen hadden gevestigd, blijkt uit een plan, hetwelk in 1571 gemaakt werd om de stad bij verrassing in te nemen. Zie VAN METEREN, a. w. f°. 66. De aangevangen bouw van het kasteel deed de misnoegdheid bij de burgers in zulk eene mate toenemen, dat zij den opstand ten gevolge had. „De gisting der gemoederen was daar van 1567 af sterk toegenomen," zegt SWALUE naar waarheid. Het is eene onjuiste voorstelling, dat wat er den 6^{den} April gebeurde eene toevalligheid was, en even onjuist is hetgeen velen verhaald hebben, dat de inneming van den Briel de Vlissingers deed opstaan. (Zie de volgende aanteekening.) Het blijft altijd nog onzeker door wien de Heer VAN KUIK naar Walcheren gezonden was. Het waarschijnlijkst is, dat hij van ORANJE den last had, een wakend oog open te houden voor hetgeen op dat eiland gebeurde, doch dat ook hij van des vorsten eigenlijke plannen geen kennis droeg. Althans uit het aangehaalde verhoor van MARNIX te Utrecht blijkt, dat even als de inneming van den Briel ook de opstand van Vlissingen den Prins verraste. „En Zellande, et signament à Flissinghes, (le Prince) n'y at eu aulcune intelligence (à ce qu'il dit): mais, estans les dicts de Flissinghes révoltez, ont envoyé au Prince, affin d'avoir son assistence; de quoy, de prime face, il fut bien esbahy, disant que surtout il n'eust jamais esperé de ce costé la, l'attribuant à permission de Dieu." Zie den aangehaalden briëf van den Heer VAN NOIRCARMES, bij GACHARD, t. a. p. p. 370. Hoe algemeen de neiging tot opstand er was, bij Roomsch en Onroomsch, blijkt uit het gedrag van den Parochiaan, die aan het slot van zijne predicatie op den eersten Paaschdag „tegen de Spaensche dwanck afgrijselijck ghedonderd had," zoo als BOXHORN, op de Chronyck van Reigersbergen, II, bl. 545, verhaalt, en door STRADA, De Bello Belgico, I, L. 7, p. 360, mede vermeld wordt. Omtrent een en ander verdient vooral

E. VAN REYD, Voorn. Geschiedenissen in de Nederlanden van 1566–1583, te worden nagezien, daar hij, naar zijne verklaring, de omstandigheden van een ooggetuige had vernomen.

(20) Niemand heeft nog zoo stellig als door mij geschied is ontkend, dat de bevrijding van Vlissingen het gevolg is geweest van de inneming van den Briel. Dr. SWALUE alleen heeft in zijn aangehaald werk eene eenigszins betere en ruimere voorstelling van den roem dier stad gegeven. Hij zegt naar waarheid, dat „het den 6den April in Zeeland gebeurde niet eene zoogenaamde toevalligheid was, slechts door eene gelukkige uitkomst bekroond, gelijk men doorgaans vermeld vindt, maar het was de stoutmoedige uitvoering van een ernstig overwogen, op die omstandigheden gegrond plan, hoewel door onvoorziene gebeurtenissen tot rijpheid gebracht." (bl. 11). – Wat men al niet aan de inneming van Brielle heeft toegeschreven! HOOFT verhaalt niet alleen, dat Vlissingen tengevolge van de inneming van Brielle is opgestaan, maar hij (en ook VAN METEREN) zegt zelfs, dat ALVA eerst op het bericht van de daad der Watergeuzen resolveerde, Vlissingen met meer garnizoen te bezetten! Dat het bevel daartoe vóór den 1sten April gegeven was, had wegens zijne eigene voorstelling, dat de foeriers der troepen, die de Hertog in Vlissingen leggen wilde, reeds den 3den in de stad kwamen, dien kunstrijken geschiedschrijver in het oog moeten vallen. Neen, lang vóór dat de Watergeuzen aan den mond der Maas geland waren, kreeg de bezetting van Breda last om naar Vlissingen op te trekken, ten einde daar iederen inval van uit Frankrijk en Engeland te keeren, en vooral ook om den bouw van het kasteel te beschermen tegen de bevolking, die sedert lang als afkeerig bekend stond.

Maar wat van de andere, algemeen nageschrevene beweering te denken, dat de tijding uit den Briel (volgens TE WATER, in zijn Tweede Eeuwfeest, bl. 46, door VAN KUIK medegebracht) de Vlissingers deed opstaan? Het is zeker, dat reeds in de laatste dagen van Maart (den 28sten kwam HAMPI in de stad) de aanstalten gemaakt zijn voor de nieuwe werkzaamheden aan het kasteel, en dat in de allereerste dagen van April de stadsmuren op enkele plaatsen zijn opengebroken. Zou dit minder indruk hebben kunnen maken, dan het bedrijf der Watergeuzen? Men behoefde te Vlissingen zeker geene andere opwekking van buiten na deze aanleidingen, toen daarbij kwam, dat de Spaansche bezetting op

den 5den aangediend werd. Opmerkelijk is ook, dat de Rector der Latijnsche school, GEORGIUS DE RAAD, die in 1574 te Vlissingen Diaken was, in de voorrede van zijne vertaling van de Institutie van CALVIJN verhaalt, dat Vlissingen den 2den April is opgestaan. Hem is evenwel ook de Paaschdag als de dag van de uitdrijving der Spanjaarden wel bekend. Waaruit is die datum van den 2den te verklaren? Immers alleen hieruit, dat reeds op dien dag in de oogen van de inwoners der stad de opstand begonnen was. Men heeft de verdrijving van de Spaansche soldaten op den 6den te veel als een geïsoleerd feit beschouwd, terwijl het in verband stond met allerlei gebeurtenissen, die vooraf gingen. Dat de Heer VAN KUIK de tijding van de inneming van den Briel heeft medegebracht, wordt door HOOFT en TE WATER gezegd, maar is zeer onwaarschijnlijk, daar wij zijn invloed reeds vermeld vinden bij al hetgeen er in de eerste dagen van April over den aanbouw van het kasteel plaats had. BOR schrijft ook, fo. 369, dat die edelman „eenige dagen te voren" in de stad gekomen was. – Wat ik ontken is dit, dat de inneming van Brielle eenigen bewijsbaren beslissenden invloed gehad heeft op de bevrijding van Vlissingen. Dat het feit er heeft kunnen bekend zijn op den 6den April, wordt niet door mij betwist. Indien men slechts bij de berekening der uren en dagen wil in aanmerking nemen, dat de berichten omtrent die inneming niet vóór den 2den hebben kunnen zijn afgezonden. Het is toch te vreezen, dat men haar te vroeg stelt. Althans de Hertog VAN ALVA schreef aan den Koning, dat LUMEY zich op den 2den April van den Briel meester maakte, en er is te Brussel een brief aanwezig van den Graaf VAN BOUSSU aan ALVA, waarin hij omstandig bericht, dat de verrassing van Brielle heeft plaats gehad in den nacht van den 1sten op den 2den. Die brief is ook den 2den gedateerd. Zie GACHARD, Correspondance de Philippe II, p. 245. – De oorsprong van het verhaal, dat de een van den ander naschreef, is zeer wel na te gaan. Het is ontleend aan eene kwalijk verstane plaats uit de Apologie der Vlissingers, waarvan de fragmenten bij BOR en BOXHORN bewaard zijn. Daar wordt gelezen, na eene optelling van al hunne grieven, en nadat onder de nadeelen, door het vluchten van vele landzaten ontstaan, ook op het gevaar gewezen was van overrompeling door de Watergeuzen, „gelijk de stad en 't land van den Briele reeds overrompeld waren:" „De gemeente van Vlissingen dit ver-

hoorende, en ziende, dat hoewel zij sterk genoeg bewaard waren, onlangs, en wel den dag voor Paschen, de stad Vlissingen, op last van den Hertog op verscheiden plaatsen geopend is, eenig geschut vervalscht en de stads-sleutelen nagemaakt, met een oogmerk om 's morgens op Paaschdag de stad met acht vendelen Spaansche soldaten te overvallen en in te nemen, waarom zij meenen," enz. Deze woorden: "dit verhoorende" slaan niet op eene tijding uit den Briel, maar op al het voorgaande t. w. op al de opgesomde grieven, waarbij dan nog eene nieuwe gevoegd wordt, namelijk de voorgenomen overrompeling van de stad. De andere verklaring ontneemt alle verband en samenhang aan de rede. Doch al had men later bij het opstellen van dit stuk, waarvan wij den samenhang niet recht kennen, een verband tusschen de twee gebeurtenissen willen stellen, het is in ieder geval niet als eene opwekking, maar als een schrikbeeld, dat de inneming van den Briel hier wordt voorgesteld. Die gebeurtenis schijnt er bij gehaald: hare vermelding wordt dus ingeleid: "Dat noch arger is siet men openbaerlijck voorhanden, dat mits het geweld ter zee de Latitanten – – de landen beroven en in dangier zijn (?) van ingenomen te worden, gelijk alreede geïnvadeerd was de Stad en Lande van den Briele." Genoeg over dit duister stuk. Boven is aangetoond, dat de opstand van Vlissingen zijne eigene oorzaken en aanleiding had. Daarop komt het aan.

([21]) Zie TE WATER, Tweede Eeuwfeest, bl. 56; BOXHORN op Reigersberg, I, bl. 195; Gentsche Geschiedenissen, I, bl. 191. De dappere houding der Vlissingers gedurende de twee jaren, dat de Spaansche macht nog op Walcheren genesteld was, is niet weinig gesteund geworden door hunnen voorspoed op de zee. Een tijdgenoot kon berichten: "Die flotte van Portighale es tot Flessinge met machtige copmanschap, ende met meer dan 600,000 ducaten in ghemunt gelt." Zie GROEN VAN PRINSTERER, Archives III, p. 445. De opgave zal misschien wel wat overdreven zijn, doch zeker is er rijke buit gemaakt.

([22]) ORANJE had zich, naar zijne eigene verklaring, "de beschermenis der Christenen en der andere verdrukten" ten doel gesteld. De Koning van Spanje had daarentegen ten doel de uitroeijing van de ketters ten koste van al de privilegiën van het Land. Allen, die hem door de handhaving

van deze landsrechten tegenstonden, waren zijne vijanden. De omwenteling heeft dus wel haar oorsprong gehad in de Hervorming, maar in haar beloop werd zij een opstand van de landzaten tegen hun verdrukker. – Zie boven Aant. 3.

([23]) De Notulen der eerste vrije Vergadering van de Staten van Holland zijn hoofdzakelijk medegedeeld door BOR; maar de echte, gedocumenteerde tekst is voor het eerst uitgegeven door BAKHUIZEN VAN DEN BRINK in het Ned. Rijksarchief, I, in 1856, en opgenomen in de Studiën en Schetsen over Vad. Geschiedenis en Letteren, I, bl. 494, vgg., welke uitgave vooral belangrijk is wegens de Instructie, door den Prins VAN ORANJE aan MARNIX gegeven, welke B. V. D. B. het eerst heeft aan het licht gebracht. Het merkwaardige stuk, eene der copiën, „bij elcks van de gedeputeerden versocht ende genomen" berust nu in het Rijksarchief.

([24]) Met meesterhand zijn de politieke beginselen van den Prins VAN ORANJE geteekend door Mr. GROEN VAN PRINSTERER in het Handboek der Geschiedenis van het Vaderland, bl. 101, 102 (1ste ged.): „De Prins heeft niet enkel verdrukte onderdanen beschermd; hij was de handhaver van recht en billijkheid tegen veelsoortige onderdrukking. - De Hervormde Kerk werd door hem verdedigd tegen de aanmatigingen der Overheid; de Roomschen en andere Gezindheden tegen de onverdraagzaamheid der Hervormden; de kleinere steden tegen de overmacht der grootere; de Schutterijen en Gemeenten tegen der Regenten willekeurige heerschappij. – Zijn doel en plan is, naar gelang der omstandigheden, gevormd, ontwikkeld en gewijzigd. Eerst heeft hij het staken der bloedige vervolging, met weering van buitenlandschen invloed en besnoeijing van het vorstelijk oppergezag, gewild; daarna vrijheid van Godsdienstoefening, des noods met afzwering van den Landsheer; en toen eindelijk verzoening onmogelijk werd, onafhankelijkheid van Nederland, als Vorstendom of als Gemeenebest. – – Hij verlangde nauwe aaneensluiting, liefst van alle de Nederlanden, inmiddels van de vereenigd zijnde Gewesten: „alle landen, bij maniere van spreken, in één lichaam en ziele te reduceeren." "

([25]) Om het eigen woord van ORANJE te bezigen bij het vernemen van de tijding van den Bartholomeüs-nacht: hij was „als

door den slag van een knods ter aarde geworpen." MOTLEY, De opkomst van de Ned. Republiek, III, 69.

(26) GROEN VAN PRINSTERER, Archives, IV, 28.

(27) "Alle Nederlanders, zonder onderscheid, hebben aan de staatkunde van WILLEM VAN ORANJE te danken, wat zij als burgers van dit vrije land hebben te waardeeren." Dit moet zelfs door Dr. NUYENS worden toegegeven, wanneer hij in de Wachter II, 1, bl. 47 schrijven moet: "Wij gelooven dat het volledig gelukken van de politiek van PHILIPS II de Nederlanden na korte jaren weder aan den burgeroorlog of regeeringloosheid zou hebben ten prooi gegeven." En vooral omdat op de volgende bladz. die politiek te recht dus gekenschetst wordt: "Alle Nederlandsche instellingen, die het absolute vorstengezag in den weg stonden, moesten weggeruimd worden."

(28) De oorlog heeft den band der Unie toegehaald en de Unie gemaakt zoo als zij was. De Prins VAN ORANJE had niet deze, maar soortgelijke Unie gewild, dewijl zij, gelijk GROEN VAN PRINSTERER te recht opmerkt (Handb. bl. 128) "eer tegen dan voor den Religie-vrede was." Dat de vrijheid voor de Katholieken zoo spoedig na de omwenteling belemmerd werd, was de schuld – het is treffend in een Dagblad (de Arnhemsche Courant) gezegd – van BALTHASAR GERARDS, en, dit voegen wij er bij, van den Graaf VAN RENNENBERG, en van die belijders van de Roomsche religie, "die de Prins niet meer konde betrouwen, omdat zij den eed, waarmede zij aan den Paus en hun religie verbonden waren, hooger achtten dan dien, waarmede zij verbonden waren aan hun vaderland." (BOR.)

(29) GROEN VAN PRINSTERER, Archives, IV, 226.

(30) Zie BOR, a. w. I, fo. 447.

(31) Het merkwaardig bericht is bewaard in de Archives, III, bl. 516, suiv.

II.

ROTTERDAM IN 1572.

Te Rotterdam werd de Voorlezing over de HOOFDGEBEURTENISSEN IN DE OMWENTELING VAN 1572, in plaats van met de beschouwing van den tegenspoed van het omwentelingsjaar (bl. 31-37), besloten met eene korte herinnering aan hetgeen er in die stad plaats had. Dat slot volgt hier, met een paar aanteekeningen, op verlangen van mijne toehoorders.

. . . . . Ik heb daar Rotterdam aangeduid. Aan het einde van onze beschouwing kan het u niet ongevallig zijn, dat ik nog een beknopt antwoord tracht te geven op de vraag, welke de houding van deze stad in 1572 geweest zij.

Toen na de inneming van den Briel de Graaf VAN BOUSSU uit het land van Voorne wijken moest, trachtte hij te vergeefs zijne troepen te Dordrecht in veiligheid te brengen. Men weigerde hem daar "met redenen", niet zonder reden, den intocht. Rotterdam te bezetten achtte hij zelf ook wenschelijker en voor het behoud van Holland onmisbaar. Toen hem ook hier door den wederstand der burgerij de poort niet aanstonds geopend werd, trachtte hij door list binnen de stad te komen. Het Spaansche krijgsvolk was overal te veel, en nu eenmaal de mogelijkheid gebleken was, dat er met goed gevolg weerstand aan werd geboden, wierp men de poorten dicht. Evenwel, men opende ze hier op de leugenachtige belofte, dat de soldaten slechts bij 25 man te gelijk en met doove lonten door de stad zouden trekken. "Om dat ten uitvoer te brengen werd een smid, die hopman der oproerlingen was" – het is een Spaansch schrijver, wiens woorden ik aanhaal, – "met vele soldaten gesteld om de poort, waar de voetknechten voor stonden, te openen. De Spanjaards hielden hunne brandende lonten verborgen, en daar het den smid voorkwam, dat er meer dan de 25 soldaten binnen kwamen, zocht hij de poort te sluiten; dan de

Graaf VAN BOUSSU den degen trekkende, dreef hem dien door het lijf, zoodat hij er dood op bleef, en maakte het daardoor den soldaten gemakkelijk de poort te bemachtigen en de stad binnen te trekken." Toen de Spanjaarden eenmaal in de stad waren, had er in den loop van den dag nog menig moordtooneel plaats, ofschoon de aanvoerders het zochten te keeren, omdat hunne benden in de stad moesten gehuisvest worden. Een lied uit dien tijd zegt er van:

„ Een wreede daet, die liet hy daer gedogen,
„ Mits hy, tot smaet, de Spaenjaerts moort liet pogen,
„ Sy bruyckten daer ghewelt,
„ Teghen menich arm helt,
„ Die sy doodden fellick.

„ Men heeft geraemt by honderd vijftich dooden,
„ Die sy versaemt begroeven als de snooden,
„ In putten uytwierpen sy se als beesten:
„ Dus wie ghy zijt, wilt volstandigh volleesten!" (1)

Al ware het getal der gevallen overdreven, het was een schandelijke moord, die gepleegd werd. De schanddaad werd op de afgebroken Oostpoort dus vereeuwigd:

„ Een Grave VAN BOSSU, met de Spanjaerts bloetgierich,
„ Int jaer 70 twee, April den negenden dach,
„ Land'c (sic) hier als vriend, quam maer schoffierich,
„ Vermoorde veel borgers met jammerlick geclach." (2)

Door de overmacht van deze Spaansche bezetting bleef Rotterdam in de macht der Spanjaarden tot den 21sten Juli. Den 2den van die maand schreef ALVA nog aan den Koning: „ Er waren in Holland maar twee steden, van welke men zeker kon zijn: namelijk Rotterdam en Schiedam;" het was echter, voegde hij er bij „ omdat daar een sterk Spaansch garnizoen lag: de andere steden wilden dat niet ontvangen." Men was te Rotterdam niet Spaanschgezind

en vooral niet na den "negenden dag van April." Zoodra de bezetting vertrok verklaarde de stad zich voor den Prins VAN ORANJE. Tot dat gewenscht vertrek gaf aanleiding dat ALVA zijne troepen noodig had om de vereeniging van de legermacht, waarmede de Prins in de zuidelijke Nederlanden gevallen was, met de macht van Graaf LODEWIJK, die Bergen had ingenomen, te verhinderen. Zoo werden de laatste Spaansche strijdkrachten uit Holland geroepen en nu was Rotterdam vrij om te handelen. De burgerij aarzelde niet en de meeste leden der Regeering volgden haar.

Gedenkwaardig is de bijzonderheid, dat de Staten van Holland, die van den 19den tot den 23sten Juli te Dordrecht vergaderd waren geweest, op den 25sten te Rotterdam op het stadhuis te zamen kwamen, om met de representanten van de Vroedschap, "in 't afwezen ende verloop van sommige anderen" te handelen over hetgeen zij te Dordrecht besloten hadden. De beroemde eerste vrije vergadering der Staten van Holland was dus reizende en trekkende. Zij hield den 27sten Juli ook nog eene zamenkomst te Delft. Blijkbaar ging zij de steden, die zich vrij maakten, te gemoet. Zij ging uit om voor de vrijheid te werven en de geworven steden door haar gezag te sterken in de goede keus. Later lieten de Edel Mogende Heeren ieder die hen spreken wilde tot hen komen, en soms lieten zij Steden en Synoden en Afgezanten van vreemde Mogendheden lang wachten. Andere tijden andere zeden. – De Rotterdamsche Heeren van de Vroedschap verklaarden spoedig, dat "zijlieden ook den Heere Prince, mitsgaders de Commissie van Mijnheer den Grave (VAN DER MARK) aannamen en bekenden, en dat zij zich voorts wilden houden diesaangaande in vereeniging met de andere steden van Holland, zoo als die onder den anderen vereenigd waren." Omtrent hetgeen bepaald was van de opbrengst van 650,000 Gulden, "hebben zij eerst alles vooraf gevisiteerd en daarover gecommuniceerd metten anderen binnen heure kamere alleen ende apart van de andere

gedeputeerden." Maar ten slotte, zoo lezen wij in de Notulen, „hebben zij verklaard dat zij zich daarmede gelijk maakten, met approbatie van alle de voorzegde besognen ende resolutiën." (3)

De Rotterdamsche Heeren waren dus in 1572 voorzichtig in geldzaken, maar niet karig, waar het de hoogste belangen van Vaderland en menschheid gold. Zoo moge het in 1872 en altijd in deze stad begrepen worden. Zoo zij het nog in het gansche Vaderland: dán, maar ook dán alleen zullen wij de kostelijke goederen niet verliezen, die God aan Nederland geschonken heeft ten koste en ten loon van eene worsteling van volle tachtig jaren!

II.

AANTEEKENINGEN.

---

(1) Zie de Nederlandsche Geschiedzangen van Dr. J. VAN VLOTEN, II, bl. 10. – De moord te Rotterdam was niet zoo gering als DE MENDOÇA het in zijne Commentariën wil doen voorkomen. Dat blijkt zelfs uit het in de volgende aanteekening aan te halen officieel verslag, hetwelk zoo gunstig voor de Spanjaarden gesteld was door de Regeering van de stad, die zich daarmede bij ALVA wilde verontschuldigen. Daar lezen wij: „Welke beletters (van den intocht der soldaten) zijn terstondt bij den soldaten, die met een gedruys voorts die poorte indrongen, nedergelegt, ende hebben die selve soldaten – eenige van de borgers op die straeten en de vesten van dien in de furie nedergelegt. Hebben ook eenige van de soldaten alle die straeten op ende nederwaerts gelopen, met heure wapenen, ende een goet getal van goede burgers, die nyet by die Oestpoorte waren ende oock goet debvoir gedaen hadden – – van den leven ter doot gebrocht, tot groot achterdeel van der stede." Het gerucht mag de zaak zeer vergroot hebben, zoo als blijkt uit het door BAKHUIZEN VAN DEN BRINK in zijn opstel over de Eerste Vergadering der Staten van Holland (Studiën en Schetsen, I, bl. 514) bij uittreksel medegedeelde schrijven van de regeering van Gouda aan den Graaf VAN BOUSSU, toch is de schanddaad van dezen ook door B. v. d. B. te gering geacht.

(2) Volgens Jhr. N. J. STORM VAN 'S GRAVESANDE, die het verslag van de Regeering van Rotterdam omtrent het daar gebeurde

in April 1572 („Die Geschiedenisse binnen Rotterdam, enz.) uitgegeven heeft in NYHOFF's Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., VII, bl. 10 vgg., zou de lezing: „land' hier" bedorven zijn. Hij wil gelezen hebben: „langs hier," zoo als het in de Kroniek van LOIS zal staan. Ik meen, dat de in den steen gebeitelde lezing de echte is, omdat de troepen van BOUSSU van Dordrecht kwamen door den Zwijndrechtschen Waard en dus aan de zijde der Oostpoort geland zijn. De reden van dien omweg, waarlangs zij aan de Oostpoort kwamen, wordt ook genoegzaam opgehelderd in de volgende woorden: „Alle die veren tusschen die landen van Hollandt ende van Over-mase waren met schepen ende schuyten van de piraten bezet," t. a. p. bl. 15 (XIV).

(3) Zie omtrent de Vergadering der Staten te Rotterdam, BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, t. a. p. bl. 546, vg.

III.

IN DEN DANKSTOND TE EMDEN,

den 4den OCTOBER 1871,

TER DRIE-HONDERD-JARIGE GEDACHTENIS VAN DE EERSTE ALGEMEENE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

De gedachtenis der eerste Nederlandsche Hervormde Synode in de ballingschap, behoort vooraan onder de Vaderlandsche Herinneringen bij de herdenking van den opstand tegen de Spaansche dwingelandij. Die Synode brengt in gedachtenis, dat de eerste oorzaak van den opstand geweest is de onderdrukking van degenen, die „naar het zuiver Evangelie van onzen Heer JEZUS CHRISTUS verlangden te leven" en „daarvoor vijf-en-veertig jaren allerlei geestelijke en ligchamelijke folteringen hebben uitgestaan. Was het wonder, dat zij remedie zochten tegen zoo ondragelijke ellenden?" (DE LA NOUE, Discours, p. 307.)

Een psalm des lofs mag heden op onze lippen zijn, geëerde B. B. en Z. Z.! in de oude gemeente van Emden. Allen, die in de lotgevallen van Gods Kerk belang stellen, hebben thans de oogen op ons gevestigd en prijzen des Heeren goedertierenheid en waarheid, in deze eerwaardige moederkerk aan ons betoond. Hoe zouden wij aan den vóóravond van den dag, op welken drie eeuwen vervuld zijn na de verzameling der verstrooide kerken in Duitschland en Oost-Friesland, de voeten kunnen zetten op den drempel van dit bedehuis, waar onze vaderen onder het kruis hebben aangebeden, zonder dat wij in ons hart geroerd waren? Indien deze wanden konden spreken.... maar, zij spreken tot ons en wekken ons op om den Heer te loven. Daartoe zijn wij naar deze herbergzame Noordzeekust in bedevaart opgetrokken, en wij mogen, wij willen niet van hier gaan zonder onzen God, die, „het scheepken Christi" aan deze plaats heeft bewaard, en die de ballingen deed wederkomen met gejuich, onzen dank te hebben betaald.

Laat ons daartoe onze aandacht stemmen door, naar der vaderen wijs, een gedeelte der heilige Schrift te overdenken, om door de aanwijzing des Heiligen Geestes bepaald te worden bij de daden des Heeren en bij de verplichtingen, die deze dankstond ons met verdubbelden nadruk op het

harte legt. Past ons een lofpsalm, in het bijzonder voor ons passende dunkt mij de 138ste Psalm:

Een Psalm DAVIDS. Ik zal U loven met mijn geheele hart; in de tegenwoordigheid der Goden zal ik U Psalmzingen.

2 Ik zal mij nederbuigen naar het paleis uwer heiligheid, en ik zal uwen naam loven, om uwe goedertierenheid en om uwe waarheid; want gij hebt van wegen uwen ganschen Naam uw woord groot gemaakt.

3 Ten dage als ik riep, zoo hebt gij mij verhoord: Gij hebt mij versterkt met kracht in mijne ziele.

4 Alle koningen der aarde zullen U, o HEERE, loven, wanneer zij gehoord zullen hebben de redenen uwes monds.

5 En zij zullen zingen van de wegen des HEEREN, want de heerlijkheid des HEEREN is groot.

6 Want de HEERE is hoog, nogtans ziet Hij den nederige aan, en den verhevene kent Hij van verre.

7 Als ik wandel in het midden der benauwdheid, maakt Gij mij levendig; uwe hand strekt gij uit tegen den toorn mijner vijanden, en uwe rechterhand behoudt mij.

8 De HEERE zal het voor mij voleinden; uwe goedertierenheid, HEERE, is in eeuwigheid; laat niet varen de werken uwer handen.

Dit lied is een psalm des Koninkrijks, des Koninkrijks van DAVID, van wien het zoo kennelijk afkomstig is. De dichter roemt „het woord" des Heeren, tegenover de afgoden; het woord, dat „de Heere heeft groot gemaakt boven alle zijne namen." Boven alles, wat Jehova vroeger van zich zelven had bekend doen worden, was het woord, om hetwelk de heilige zanger Hem nu prijzen wil van ganscher harte voor d. i. tegenover de valsche goden. Dat woord was de groote heilsbelofte, die aan DAVID gegeven werd, toen hij den Heere een huis wilde bouwen. Toen werd hem getoond en gezegd, dat de Heere hem een huis zou bouwen en een Koninkrijk

vestigen in zijn huis, dat „vast zou wezen tot in eeuwigheid" (2 Sam. VII: 16). Wat zou DAVID bij die heerlijke belofte tot zijnen God spreken? Dit alleen: „Om uws woords wille en naar uw harte hebt Gij alle deze groote dingen gedaan om ze aan uwen knecht bekend te maken; daarom zijt gij groot, Heere God; want daar is niemand gelijk als Gij, en daar is geen God dan alleen Gij, naar alles wat wij met onze ooren gehoord hebben, en wie is gelijk Uw volk?" (vs. 20–23). Deze woorden van den man naar Gods hart zijn het thema van dezen Psalm. Hij wil „zich nederbuigen" ter aanbidding „naar het paleis van 's Heeren heiligheid," in zijnen heiligen tempel, „en zijnen naam loven om de goedertierenheid" des Heeren, en „zijne waarheid," die hem bleken in de belofte van het goede, die hij nu ontving en waarvan de vervulling gewaarborgd was, door dat hij ze ontving van Hem. Hij wist, zoo lezen wij (2 Sam. VII: vs. 28), dat „de Heere, Heere, die God was, en dat zijne woorden waarheid zouden zijn, nu Hij dit goede tot zijnen knecht had gesproken." Daarom wil Hij nu den Heere „prijzen van ganscher harte." Hij noemt den naam des Heeren niet: zóó vol is zijn hart: er is geen plaats in zijn gemoed voor een anderen naam!

De belofte van het Koninkrijk Gods en haar aanvankelijke vervulling is voor de gemeente van oud en nieuw Verbond beide de oorzaak, dat der vromen tent altijd, zoowel in de ballingschap en onder het kruis als in het genot van vrijheid en rust, in den strijd en bij de overwinning, van 's Heeren lof weêrgalmt. De Bouwmeester van het huis Gods op aarde geeft aan degenen, die in dat huis wonen, in het gelegde fondament en in het gemaakt bestek oorzaak om Hem dankende te roemen; met andere woorden: de geschiedenis van Gods gemeente, in verband beschouwd met het profetische woord, drijft haar tot een gedurig lofoffer.

Wat dunkt u, M. H., zou dit ook van toepassing zijn op de herinneringen van dezen dag? Mij dunkt, wij hebben reden om den Heer te loven van wege zijne goedertierenheid en waarheid, die Hij aan zijne gemeente bewezen heeft. Boven al zijne namen heeft Hij zijn woord heerlijk gemaakt door dat Hij „den uitnemenden rijkdom zijner genade heeft betoond door zijne goedertierenheid over ons in CHRISTUS JEZUS" (Efez. II: 7). Als wij teruggaan met onze gedachten tot den tijd, toen de Kerk uit den nacht van bijgeloof en zedebederf werd wedergebracht tot het licht van het zuivere Evangelie, hoe heerlijk schittert dan des Heeren liefde en trouw in onze oogen, en hoe zien wij dan door daden dit woord van Hem bevestigd, dat Hij zijn huis onder ons bouwen zal. Hoe zinrijk en treffend zien wij als voor onze oogen herhaald, – maar in de heerlijkheid van den dag der genade, – wat het einde der geschiedenis der eerste wereld te aanschouwen gaf, toen de ark toebereid werd tot behoudenis van het huisgezin, waarin God zich openbaarde.

In de Nederlanden was meer dan in eenig ander land de Hervorming der Kerk toebereid. Dit is vooral hieruit gebleken, dat zij er tot stand is gekomen onder eene verdrukking, waarin al de machten der aarde samenspanden om haar te verhinderen. In de Nederlanden was geen EDUARD, die haar met koninklijk gezag invoerde; geen ELISABETH, die aan de vervolging van weinige jaren een eind maakte; geen FREDERIK DE WIJZE; geen Landgraaf PHILIPS; geen Keurvorst als FREDRIK III van de Paltz, die met hun souverein gezag de Kerk in bescherming namen. WILLEM VAN ORANJE was met zijn keurvendel gebannen, zoo goed als de ballingen uit de burgerij, en ook hij zwierf rond zonder steun bij de potentaten dezer wereld. En toch, in dat land, waar KAREL V aan het Pausdom eene gewisse heerschappij meende verzekerd te hebben, toen hij in het

overig Duitschland den godsdienstvrede met de Hervormden moest sluiten; op dezen grond, die als geen andere gedrenkt is geworden met martelaarsbloed, dáár is de Hervormde Kerk gevestigd en uitgebreid tot verbazing van allen, die het aanschouwden. Ik zeg te weinig: daar is aan de gemeente der verdrukten macht gegeven om een Staat te grondvesten, die het steunpunt geworden is voor de vrijheid van Europa; daar is als met een in ontzagchelijke feiten beligchaamd Godswoord aan de wereld verkondigd en getoond, dat de macht van den geest en het beginsel van den godsdienst in de wereld de wet stelt, naar de mate, waarin die macht en dat beginsel onderdrukt worden. Voorwaar, het is geen ijdele en zondige nationale trots, wanneer de Nederlander zelfs tegenover het Duitsche Rijk de bijzondere roeping en beteekenis van zijn vaderland doet gelden, en den roem van dat land vooral daarin stelt, dat het de haardstede geweest is, waarbij niet slechts het huisgezin der Evangeliebelijders van westelijk Europa voedsel en steun vond, eeuwen lang, maar waar ook de Staten van dat werelddeel hun opvoeding ontvingen om vrije volken te worden. Alleen verblinde godsdiensthaat kan het aandeel miskennen, hetwelk der Nederlandsche Hervormde Kerk in dien roem toekomt: gij miskent hare eere en roeping niet, M. H., en gij geeft met ons Gode alle eer. Maar dan kunt gij ook op dezen gedenkdag niet voorbijzien, hoe belangrijk de herberging geweest is, die de Nederlandsche Kerk in dit oude Emden, deze herberg van 's Heeren gemeente, gevonden heeft, toen

> „Gods Kerke vervolgt, verdreven,
> Heeft Godt hyr troost gegeven." (1)

Hier toch is in 1571 de Nederlandsche Hervormde Kerk op vaste grondslagen gevestigd. Want te Wesel waren slechts de praeparaten (om met een ouden kerkelijken geschiedschrijver te spreken) aan de hand gegeven voor eene vaste regeling (2). Deze had hier te Emden plaats, waar het

„scheepken Christi" (3) als eene ark gebouwd was voor de Nederlandsche gemeenten, die in den stortvloed der jammeren, door ALVA's hand over de Nederlanden gebracht, dreigden te verzinken. Zeg ik te veel? Maar wie kan de hand van den Heer der Kerk miskennen in de wondere toebereiding van deze Oost-Friesche kustlanden om de herberg voor de Nederlandsche gemeente te zijn? Was niet overal in Duitschland door de felheid, waarmede de Luthersche godgeleerden de Hervormden vervolgden, omdat zij hunne leer omtrent het Avondmaal niet aannamen, de toegang voor de discipelen van CALVIN en ZWINGLI gesloten? Maar de Heer had voor zijn werk kennelijk gezorgd. In dit kleine graafschap was de Kerk hervormd geworden, „zonder geweld, alleen door de macht van Gods woord" en vóór dat de invloed van de Luthersche theologanten zich kon doen gelden. Dat oorspronkelijk karakter van de Oost-Friesche hervorming is ten onberekenbaren zegen voor Nederland geweest. Eigenlijk heeft Oost-Friesland den eersten stoot tot hervorming der Kerk uit Nederland ontvangen, uit Adewerd en uit Zwolle, van waar APORTANUS herwaarts kwam om de zonen van Graaf EDZARD te onderwijzen en later het Evangelie te prediken. De invloed van dien man en later van HARDENBERG, COOLTUIN, VELTMAN, BECANUS en ALTING heeft hier een eigenaardig vrij en geestelijk karakter aan de hervorming gegeven, hetwelk vooral door A LASCO, wiens naam wij niet dan met den diepsten eerbied noemen, aan de Kerk van dit land is ingedrukt (4). Daardoor was Emden eerst wat het zijn moest om „het asyl en seminarie" te zijn dergenen, die de Roomsche Kerk en hare handlangers in Nederland als ketters vervolgden. „God zelf had hun hier eene stad bereid. Hij schaamde zich niet hun God genaamd te worden" (Hebr. XI: 16): dat wij ons dan niet schamen Hem te belijden als den God onzer Verlossing!

Ten dage als ik riep hebt gij mij verhoord; Gij hebt mij versterkt met kracht in mijne ziele." Dat woord van onzen Psalm mocht de Nederlandsche Kerk op hare lippen nemen, toen zij zich hier vestigen mocht, en hare kinderen mogen het herhalen in dezen stond. „Versterkt met zielskracht," zoo ontmoeten wij haar in de Emder-Synode. Men heeft van meer dan ééne zijde opgemerkt, dat die achtbare Vergadering zich onderscheiden heeft door merkwaardige vastheid en stoutheid. „Men zou uit hare artikelen bijna niet opmaken, dat zij voor kerken geschreven zijn, onder het kruis gezeten," zegt een schrijver van onzen tijd. Zou het geweest zijn, „omdat men van den eersten schrik, door ALVA's komst verwekt, bekomen was?" (5) Maar het jaar 1571 was toch het jaar der vrijlating, het was ook '72 niet. Neen, daar is eene andere reden voor den moed, waarmede hier te Emden het nog onder den Spaanschen tiran zuchtende Nederland, zoo goed als de vrije duitsche Rhijnlanden, in Classen werd ingedeeld. Wat zegt gij, M. H., van een artikel als dit, geschreven voor de kruiskerken, – dat waren niet de Frankfoortsche, Keulsche of Emdensche, maar de kerken, die onder de heerschappij van ALVA en als onder het opgerichte schavot stonden: – „De dienaren ende ouderlingen der Classen, die onder 't Kruis zijn, zullen in alle steden en dorpen onder hare Classe ofte daaromtrent gelegen, naarstelijk onderzoeken ende vernemen naar degenen, die tot de reine Religie genegen zijn, om dezelve tot hunnen schuldigen plicht te vermanen. Derhalven zullen zij pogen kerken ofte ten minsten beginselen der kerken te vergaderen, ende om zulks te beter na te komen, zoo zullen de Classen alle de naastgelegen steden ende dorpen onder haar verdeelen, opdat niets verzuimd en worde. Diezelfde zorge zullen de verstrooide gemeenten over de steden ende andere

bijliggende plaatsen dragen, voornamelijk, die wijd van de Classe gelegen zijn. De verstrooide geloovigen zullen de kerkendienaren der Classen onder 't Kruis hierin helpen, hun voorzichtelijk aangevende de namen dergenen, die zij weten dat tot de Religie genegen zijn geweest in de plaatsen, daar zij uitgeworpen ofte uitgeweken zijn." (6) Onze vaderen waren in de ballingschap niet maar op lijfsbehoud, – zij waren veel meer op de uitbreiding en vestiging der gemeente bedacht. Geloovende, dat de Heer hunne en zijne zaak richten zou, en dat zijne beloften niet liegen konden, hebben zij zóó gehandeld. Door die kracht versterkt in hunne zielen, hebben zij op de toekomst, als die huns Heeren was, gerekend, en zelfs den lust gehad om zorg te dragen, dat de "oprechting der kerken, de vervolging derzelve, de afwerping en de wederoprechting der beelden, de volstandigheid der Martelaren, de grouwelijke oordeelen Gods tegen de vervolgers" zouden beschreven worden. (7) Den moed, die uit zulke bepalingen spreekt, bespeuren wij in al de artikelen, waarmede zij de gemeenten hebben ingericht en beschut tegen de gevaren zoowel der onderlinge heerschzucht als der eigendunkelijkheid in leer en prediking. De werking "der kracht van dien geest van dapperheid en recht" (Micha.III: 8) is ook zichtbaar in het blijvend gezag, hetwelk de Synode van Emden in de Nederlandsche Kerk gehad heeft. Al de volgende Synoden hebben het door haar vastgestelde steeds in het oog gehouden, zoolang het kerkbestuur niet van de Gereformeerde beginselen afweek, en nu nog, nu tegenover het ongeloof, dat de gemeente zou verwoesten, door den Geest des Heeren de banier weêr wordt opgericht, is de oude kerkordening van 1571, om den nadruk, waarmede zij de presbyteriaansche beginselen huldigt, een baken, dat de wisseling van tijden en meeningen en reglementen verduurt.

Er is inderdaad iets profetisch in den stand en de

uitspraken der Emder-Synode. Niet slechts heeft zij van die echte beginselen der kerkregeering getuigd, welke alleen eene toekomst hebben; maar zij heeft ook, zonder op haar kruis acht te geven, de verlossing der Kerk vooruit ziende, gesproken. Zoo beval zij den Nederlandschen kerkendienaren, „die zich in vreemden kerkendienst begeven hadden, zoo zij wederom van de Nederlandsche kerken geroepen werden, naarstigheid te doen, die beroeping te volgen." (8) Dit en nog zoo menig ander blijk van hooger levenskracht, verzekeren haar de nagedachtenis, niet van drie, maar van alle eeuwen. Op haar mogen wij ook dit woord van den 138sten Psalm toepassen: „Alle koningen der aarde, zullen U, o Heere, loven, wanneer zij gehoord zullen hebben de redenen uwes monds, en zij zullen zingen op de wegen des Heeren," d. i. wanneer zij op die wegen zullen gaan, „want de heerlijkheid des Heeren is groot." Immers indien wij aan de toekomst der Gereformeerde Kerk, welke de Heer zoo zichtbaar op den Nederlandschen grond in Oost- en West-Friesland geplant heeft, gelooven! Al miskennen de machten der wereld veelal in trotsche onverschilligheid de beginselen des Evangelies, toch is de hulde niet uitgebleven ook van de zijde van de koningen der aarde aan het werk, dat hier te Emden door Gods hand is gesticht. De vorsten uit het huis van Nassau hebben althans van ouds hulde aan Gods woord en werk gebracht. Zulk eene eere heeft de moederkerk verworven door haar martelaarskroon, door de deugdelijkheid van hare beginselen en door hetgeen zij voor het gemeene welzijn deed. Geve God, dat wij de gunst bij de menschen niet verbeuren! De Gereformeerde Kerk moet naar geene andere heerschappij staan, dan die daar is in veel dienens ten beste van de „gemeene welvaart." Deze stelde hare Synode vóór driehonderd jaren op den voorgrond in hare wijze voorschriften omtrent de tucht over de leden der Gemeente. Mocht zij

ook nu overvloedig zijn in het behartigen van de gemeene welvaart, dan zal aan hare leden nu nog te beurt vallen wat aan den Assessor van de Emder-Synode, JEAN TAFFIN, te beurt viel, dat namelijk de vrome Graaf JAN VAN NASSAU van hem schreef: "Were zu wünschen dasz man dergleichen viel hette." (9)

Die hoogste eer, Gode welbehagelijk en in de conscientiën der menschen als zoodanig geopenbaard te zijn, kan der gemeente niet ontnomen worden door den tegenstand der wereld. Neen, de verdrukking drukt aan den echten Evangeliebelijder die kroon op het hoofd. Dat leeren ons de hartverheffende herinneringen van dezen dag. Of is er iets schooners denkbaar, iets dat meer aller achting afdwingt, dan het tooneel van broederlijke liefde, waarvan Emden in de dagen der geloofsvervolging het voorbeeld gaf? "Een deerlijk aanschouwen was het zoo veel ellendige luiden, met wijf en kinderen, op den dijk, uit het hunne verjaagd, elders voor 't hoofd gestooten, zonder aanhoud, zonder hope, uit d' eenen nood in d' andren zwervende," (10) maar ook een heerlijk aanschouwen was het, toen de zesduizend vluchtelingen, die in 1567 te Emden uit de Nederlanden kwamen, daar werden geherbergd als door "een moeder in haar schoot." Ik vind geen gedenksteen op de straten dezer eenvoudige stad, ter eere van UNICO MANNINGA, en zelfs den naam vind ik niet van den eenvoudigen burgerman, die naar het bericht van den spaanschen spion dertig menschen geherbergd heeft: (11) – het behoeft ook niet, want die namen zijn met de namen van allen, die de "diaconie voor de vreemdelingen" (12) gesticht en gesteund hebben, geschreven in het boek dat voor Gods aangezicht is. Gij hebt een lof verkregen, die niet uit de menschen is, maar die uit God is, trouwe moedergemeente; ook dit hebt gij verkregen, dat uw naam, onvergetelijk Emden! in gansch Nederland met eerbied wordt genoemd.

„Teder was op Frieslands zoom
Emdens wiege bij den stroom;
Maar, als God haar heeft bestraald
Met zijn licht, dat nimmer daalt,
Klom zij als Gods stad omhoog,
Zelfs haar vijanden in 't oog;
Als een moeder in haar schoot
Borg zij ballingen in nood;
Hollands toevlucht, Brabands schuil,
Afgods ondergang en kuil;
Neêrlands sleutel, Duitschlands slot,
Emden! blijf getrouw aan God!"

„Want de Heere is hoog, nogtans ziet hij den nederige aan, en den verhevene kent Hij van verre." Dit woord, uit het hart van DAVID gesproken, en door zijne geschiedenis zoo nadrukkelijk gestaafd, is in de geschiedenis van de gemeente des Heeren bevestigd, en wel inzonderheid in de geschiedenis van de stichting der Nederlandsche Hervormde Kerk. Onder 't kruis werd zij geboren en in de ballingschap is zij opgevoed. Waar is de plaats, waar de achtbare Vergadering samenkwam, waarin zij geordend werd? Het was waarschijnlijk eene onbekende binnenkamer in deze stad ([13]). Dat schamen wij ons niet. De overleveringen der Gereformeerde Kerk verbinden haar aan de dagen der Apostelen; indien niet door de opvolging der tijden: – wat zegt dit? Beter is de overeenstemming in de leer en in de gestalte. De Synode van Emden vertoont denzelfden familietrek met de Synode van Jerusalem. Wij zijn van goede Apostolische afkomst. Eische dus niemand van ons, dat wij die herkomst zullen verloochenen voor antieke of moderne vrijgeesterij. Ook de hoogheid van Trente en de glans van het Vatikaan steken ons niet in de oogen. Wij hebben genoeg aan onze overeenstemming met het Evangelie der Apostelen. Het Pausdom heeft in zijn hoogheid het merkteeken van zijn val, omdat het de kracht van het Koninkrijk Gods miskent en verruilt voor het verleidelijk maar bedorven aas der politiek van

den Priesterstaat, dat is van deze belofte des Satans, dat de Kerk als een machthebbend instituut zal zetelen in deze wereld. De Heere CHRISTUS wil immers, vóór dat Hij komt om gericht te houden, niet heerschen dan door de kracht van het Kruis, waaraan Hij stierf en waarmede Hij harten winnen wil tot bekeering. Hij is waarlijk te hoog verheven om die andere macht te gebruiken! Hij kent ook dien waan der wereldmacht van verre, en Hij straft hem, waar Hij dien vindt, door zijnen zegen verre te houden. Maar Hij ziet de nederigen aan in gunst uit de hoogheid zijner heiligheid. Voor Hem, den Heilige, kan niets bestaan dan eene verootmoedigde ziel, en Hij zoekt eene gemeente, die achter Hem haar kruis draagt en het woord zijns kruises bewaart. Mocht onze gedachtenisviering aan deze plaats de zucht bij ons allen levendig doen worden, om leden van die gemeente van kruisdragers en kruisbelijders te zijn! Wij ontvangen toch in de herinneringen van dezen dag de luidsprekende bevestiging, dat de Heer die gemeente in gunst aanschouwt. Indien deze herinneringen mogen strekken tot sterking van ons geloof, dan zullen zij ons vrijmoedigheid schenken om onder ons kruis en in onzen strijd te hopen op de hulpe en de zegen van den Getrouwe, wiens woord wij bewaren!

Hoort het vertrouwend gebed van den ootmoedigen belijder, het gebed van de gansche gemeente der ootmoedige belijders in den strijd en onder de verdrukkingen aller dagen: „Als ik wandel in het midden der benauwdheid, maakt Gij mij levendig: uwe hand strekt Gij uit ter hulpe tegen den toorn mijner vijanden en uwe rechterhand behoudt mij." De gemeente heeft geen recht om te verwachten dat zij hier het kruis zou kunnen afleggen, en dat geen benauwdheid of nood haar meer treffen zal. Maar „dit is het deel van het geloof, dat het in de doodsschaduw het licht ziet en het leven.

Daarom oefent God zijne kinderen in gedurigen strijd hiertoe, dat zij met één voet in het graf moedig onder zijne vleugelen de toevlucht nemen en gerust zijn." ([14]) Hierin heeft de gemeente der geloovigen haar loon en haar kroon onder het kruis. Laat ons dan leden der kruisgemeente zijn – of moeten wij het nog eerst worden? "Een iegelijk beproeve zichzelven," was de leus der oude beproefde kerktucht, die hier te Emden ingesteld werd: laat ons die tucht niet schroomen en laat ons, nu het uiterlijk tuchtmiddel van de vervolging ons door 's Heeren goedheid ontbreekt, des te meer toezien, dat wij "uit de vruchten van ons geloof verzekerd zijn." Laat ons van A LASCO leeren, dat de zuivere leer en de bediening van Sacramenten nog de levende gemeente niet vormt, maar dat de boetetucht daartoe onmisbaar is ([15]). Al kon het kerkelijk opzicht die tucht verwaarloozen, het zou ons niet tot verontschuldiging zijn, want wij hebben de sleutelen van het hemelrijk in onzen mond en in onze harten. Wij kennen den eenigen weg, die ten leven leidt. Bij het bloed der martelaren, neen! bij CHRISTUS eigen bloed worden wij bezworen tot getrouwheid jegens ons zelven en jegens den Naam, in welken wij zijn gedoopt.

De ernst van de oude belijders, die in den vreemde zwierven of in het vaderland hun belijdenis hebben bezegeld met hun bloed, moet ons bezielen als de kostelijke vrucht van ons verblijf te Emden op dezen October-dag, zoo rijk aan de kostelijkste herinneringen. O, voorwaar, wanneer wij met ernst ieder aan onze roeping gedenken en wanneer wij de ernstige verplichtingen der gemeente in dezen tijd, nu zij tot nieuwen strijd en lijden geroepen wordt, ter harte nemen, dan zou ons die wolke der oude getuigen, bij het gevoel van onze zwakheid, wel diep kunnen ter neder buigen. Dat gevoel hebben zij ook met allen, die in des Heeren dienst waren, gekend. Maar hun laatste woord was steeds het laatste woord van DAVIDS Psalm: "De Heere zal

het voor mij voleindigen: uwe goedertierenheid, Heere, is in eeuwigheid. Laat niet varen de werken uwer handen!" Ach, wij hebben slechts een klein beginsel van de trouw en de gehoorzaamheid des geloofs, en de Hervorming der Kerk is nog niet voltooid. Maar het is het werk van des Heeren handen. Hij zal het voleindigen voor ons: – wij kunnen het niet. Wat zou het zijn, indien wij, zwakken, het doen moesten of indien wij ons inbeeldden, dat wij het konden! Het is onze eenige troost, beide in leven en in sterven, te weten, dat Hij het voor ons voleindigen zal omdat het zijn werk is. Indien maar allen, die nu herwaarts ter bedevaart opgekomen zijn, in de overtuiging zijn versterkt geworden, dat de vestiging der Hervormde Kerk waarlijk een werk van des Heeren handen is geweest, dan zal ons gebed en onze arbeid niet vertragen en onze moed niet versagen, ook onder lijden en kruis. Dan wankelt onze hope niet op den Heer, „wiens goedertierenheid in eeuwigheid is."

III.

AANTEEKENINGEN.

(1) Opschrift boven de oostelijke deur van de Groote Kerk te Emden, rondom een schip in blauwen steen, waar boven staat: Schepken Christi.

(2) Zoo noemt TRIGLAND de werkzaamheden van het Wezelsche Convent, Kerckel. Geschiedenissen, fo. 161. Men heeft in die samenkomst „verscheydene Artyckelen gestelt, inhoudende de voornaemste saecken, op dewelcke in het stellen van eene goede kercken-ordeninge ghelet soude moeten worden." Het was, gelijk Dr. L. V. LECHLER, Gesch. der Presb. und Syn. Verfassung, S. 116 terecht zegt: „nur eine vorbereitende Conferenz." Verg. MAX GOEBEL in HERZOG's Encyclop. V, S. 413. Van daar dat de Acta dier Vergadering in de oude uitgaven van het Kerkelijk Handboek, vóór 1738, niet voorkomen. De Vergadering te Emden in 1571 is de eerste Synode geweest, waarheen de kerken hare afgevaardigden zonden, en de latere Synoden hebben daarom altijd aan deze, nooit aan de zamenkomst, te Wezel gehouden, Synodaal gezag toegekend. In de Provinciale Synode, te Dordrecht gehouden in 1574, werd bepaald: „Dat in een yeder Consistorie ende Classe een Copye van de Belijdenis des Geloofs der Nederlantscher Kercken bewaert soude worden, oock van het Embdische Synodus, ende d'artyckelen van dit teghenwoordige." Zie ook de Acten van de Colloquia der Nederl. Gemeenten in Engeland, bl. 40, 41, 107.

(3) Opschrift. Zie aant. 1.

(4) Van de Hervorming in Oost-Friesland, waaromtrent men de schriften van EMMIUS, SCHOOCK, MEINERS en MEDER kan raadplegen, geeft de geleerde uitgever van de Oude kerkordeningen der Nederl. Hervormde Gemeenten, C. HOOYER, een

kort en zaakrijk bericht, a. w. bl. 54–58. Verg. YPEY en DERMOUT, Gesch. der Ned. Herv. kerk. Aanteek. I, bl. 32, vgg.

(5) HOOYER, a. w. bl. 59. Er was in 1571 nog weinig gelegenheid om te „bekomen" van den schrik, door ALVA verspreid. Wel was de wederstand aan het wassen, maar de uitkomst scheen nog verre, en de nood scheen, bij de halsstarrigheid van den Landvoogd op het stuk van den tienden penning, nog te zullen klimmen. De stemming in dit jaar wordt recht gekend uit de „Vrome bede", toen gedicht en gezongen:

„O Heer, wilt u erbarmen
Over 't suchten ende kermen
Van ons armen eenpaer;
Want wy zijn in groot lijden;
O Heer, wilt ons bevrijden
Uit dees benautheyt swaer!

O Heer, wilt van ons weeren,
Die den tienden penninc begeeren,
Die 'tlandt regeeren fel,
End u volck overlasten:
Ontslaet ons dezer gasten
End van soo groot gbequel.

Haar hooft dat is DUC D'ALVE,
De paus, die staet hem halve;
Om 'tlandt berooven onsoet
Legghen sy listighe laghen;
O Heer, wiltse verlaghen,
Dit snoot spaensche ghebroet!

Zijn dit niet fraey ghesellen?
Sy nemen wol en vellen
Al van ons schaepkens slecht,
Die lancks den dijcke loopen;
O Heer, laetse becoopen
Seven dobbel haer onrecht!

Ghy segt, o Heer van allen,
Dat Babel is ghevallen;
Coemt, maeckt u woorden waer,
Laat nu den slach ghebeuren,
Dat Babylon sal treuren,
Met syn valsche dienaer!

O Heere, Godt almachtich,
U woorden zijn waarachtich,
Soo JOANNES schrijft openbaer:
Dat haren val sal comen
In een ure, dan salmen roemen
Uwer woorden voorwaer!"

(6) Acta, ofte Handelingen der Versamelinge der Nederlandsche Kerken, die onder 't Cruys sitten, ende in Duytschlandt ende Oostvrieslandt verstroit syn, gehouden tot Emden den 5 Octobris Anno 1578. Art. 42.

(7) Acta, Art. 48–50. Zie over dezen last, aan MARNIX VAN ST. ALDEGONDE verstrekt, de inleiding op zijne Godsdienstige en Kerkelijke Geschriften, I, bl. XXX, vg. Voor het gebeurde in 1566, "de oprechtinge der kerken, de vervolginge derzelver, de afwerpinge der beelden, de volstandigheid der martelaren," had ALDEGONDE bij voorbaat aan het verzoek der Synode voldaan in zijne Vraye narration (in genoemden bundel door mij uitgegeven). Het overige is hem door den nood der tijden niet toegelaten. De in 1868 opgerichte Marnix-Vereeniging tracht in de uitgave harer werken eenigszins vergoeding daarvoor aan te brengen. Moge zij niet te vergeefs op de ondersteuning van een dankbaar nageslacht gerekend hebben!

(8) Acta, Art. 35.

(9) Archives de la Maison d'Orange, V, p. 587.

(10) HOOFT, Nederl. Historiën, IV B., bl. 135.

(11) UNICO MANNINGA. "Son hospitalité chrétienne etoit telle que parfois il l'exercoit en même temps envers 70 familles, et que, depuis l'avènement de la Reine MARIE en Angleterre, il logea, durant 27 années, sans interruption, des refugiés." GROEN VAN PRINSTERER Arch. IV, 45. – De Staten van Holland erkenden dan ook "de goede wille en diensten, die hij deze landen bewezen heeft." Resol. v. Holl. 1575, bl. 115, 146.

In een rapport, door een afgezant van den Graaf VAN BOUSSU den 27sten Juli 1567 aan dezen ingezonden, leest men: "La ville d'Emde est tellement remply de fugitifs de par dechà, que mesmes en une maison seule d'ung boulangier en ay cõmpté jusques au nombre de trente et sy en vient tous les jours de nouveaulx." – Des konings luitenant in Groningen, JAN VON MEPSCHE, schreef

aan den Graaf VAN ARENBERG: „Ung monde de Brabantinoys et Wallons passe par Delfsyl à Empden, paouvres et riches, avec femme et enfans." GACHARD, Correspondance de Guillaume le Taciturne, II, CLXIII.

(12) Zie omtrent deze diaconale instelling, welke nog bestaat, MEINERS, a. w. I, 328, 414, II, 45. De weldadigheid der gemeente van Emden was „luidtbaer ende bekent in schier alle gemeynten van Europa." Haar naam is naar verdienste vermeld op het gedenkteeken der Hervorming, hetwelk te Worms is opgericht.

(13) De Synode van 1571 werd te Emden zelf geheim gehouden. Er waren geene afgevaardigden van de erkende stadsgemeente, bij welke de Nederlandsche vluchtelingen werden ingelijfd. Hun afwezen was met wijs overleg beraamd, want zóó alleen kon de vergadering haar geheim karakter bewaren. De liefde der Emdensche broeders schittert dus in hunne afwezigheid. De Walsche gemeente, die geen publiek karakter had, was vertegenwoordigd door twee ouderlingen. – Dat de Nederlandsche vluchtelingen „van Duytsche sprake" bij de publieke gemeente te Emden werden opgenomen, blijkt uit Art. 10 der Acta, want daar worden de vreemde Dienaren des Woords en de Ouderlingen van Braband, Holland en Westvriesland" bij haar gerekend. Verg. MEINERS, a. w. I, 415.

(14) CALVINUS, in Psalmum 138.

(15) In den Emdenschen Catechismus (1554), in welken à LASCO zijne opvatting der leer met kracht gehandhaafd had, gelijk hij in het volgend jaar aan BULLINGER schreef, (zie den brief hieromtrent in LASCI Opera, ed. KUYPER II. 712), wordt, in onderscheiding van de andere leerboeken der Hervorming, de kerkelijke tucht met nadruk voorgesteld als tot het wezen der kerkgemeenschap behoorende: „Deus certum cultum in Ecclesia sua instituit, videlicet synceram divini verbi praedicationem, verum Sacramentorum usum, et externam Ecclesiae disciplinam, quem cultum vera Christi Ecclesia sine intermissione observat, si modo illum syncerum ac purum habere potest, codemque ab omnibus impiorum coetibus secernitur."

IV.

DE BEELDENSTORM TE VLISSINGEN.

„Comment pensons nous qu'vne telle oeuvre presques incroyable soit advenuë par cas d'adventure?"

MARNIX DE STE ALDEGONDE.

Evenmin als wij mogen voorbijzien, dat de omwenteling van het jaar 1572 eene gebeurtenis is, die voor iederen Nederlander, tenzij hij zijn vaderland over de Alpijnsche bergen gelegen acht, eene oorzaak van dankbare blijdschap behoort te zijn; even weinig als het mag vergeten worden, dat in het jaar, waarvan wij nu gedachtenis vieren, Roomsch en Onroomsch de handen hebben ineen geslagen om de Spaansche legerbenden van den vaderlandschen grond te verdrijven, en te zamen in verzet zijn gekomen tegen de gehate beginselen van regeering, welke PHILIPS II in de Nederlanden ten koste van alle rechten en privilegiën des volks in toepassing bracht, – evenmin mag de Protestantsche Evangelie-belijder veronachtzamen in gedachtenis te houden, dat de oorsprong van de beroerten, die de omwenteling ten gevolge hadden, gelegen is in de hervorming der Kerk, welke hier te lande zóó levendig en zóó algemeen in den boezem der gemeenten zelve werd begeerd, dat de belijders van het zuiver Evangelie door geen aardsch geweld hebben kunnen worden bedwongen.

De beeldenstorm vooral is aanleiding geweest van al het geweld, na 1566 hier door den Hertog VAN ALVA op 's Konings last gepleegd. De komst van den beul der Nederlanden zelf is immers grootendeels daaraan toe te schrijven, dat PHILIPS, zoo als de lastbrief, aan ALVA gegeven, inhield, had vernomen, „hoe men zich hadde te

velde geworpen met vliegende vendelen, brandende ende ruïneerende kloosteren ende kerken." Die geweldige daad is door velen steeds ten hoogste afgekeurd, of hoogstens met zekère schuchterheid vergoêlijkt, en allengs heeft men zich gewend aan eene voorstelling daaromtrent, die, door hoe velen ook in bescherming genomen, toch bezijden de waarheid is. Men wil schier algemeên van Protestantsche zijde het zóó doen voorkomen als ware de beeldenstorm het werk van eenige boeven en straatjongens geweest, die, men zou niet weten hoe, plotseling en schier in alle Nederlandsche steden en dorpen te gelijk, op de been kwamen om "de beelden af te werpen." Daarbij verhaalt men met historisch recht, zonder dat het nadenken schijnt te wekken, dat die boeven en straatschenders schier eenparig zich onthouden hebben van het rooven tot hun eigen voordeel. Men is dikwijls niet ongeneigd geweest hierbij aan een wonder te denken, liever dan tot het besluit te komen, dat die afwerping der beelden, welke als een storm door het land gierde, het werk is geweest van de geheele, lang geërgerde en lang getergde gemeente der belijders van het zuiver Evangelie, die uit deze waarheidsbron geleerd hadden, dat men "geene beelden in de kerken lijden mocht," noch als middelen ter vereering van de heiligen en als boeken tot onderwijzing van de leeken, gelijk de roomsche kerkleer wil, noch als die afgodische voorwerpen van devotie, waaraan het roomsche volk onder begunstiging van de priesters eene magische werking toeschreef en schrijft.

Zoo was het toch inderdaad. Wij laten nu daar, óf men de Hervormden van 1566 behoeft te zuiveren van hetgeen hun misschien niet als smet mag aangerekend worden. Indien Dr. NUIJENS op zijn standpunt met eenigen grond zeggen kan, "dat het alleen toe te schrijven is aan de geringschatting, die zoovele historieschrijvers der XVI^{de} eeuw koesteren voor de gevoelens van den Katholiek, dat zij des Konings gedrag bij den beeldenstorm in een ongun-

stig daglicht stellen," dan mag met niet minder grond dezerzijds gezegd worden, dat alleen een voorbijzien van het gewetensbezwaar der Protestanten het gedrag der afwerpers van de beelden kan doen veroordeelen. Hoe dit zij, in den laatsten tijd zijn er stellige gronden aan het licht gebracht voor eene andere beschouwing dan die, welke bij de meeste verdedigers van de protesteerende vaderen gevonden wordt. In de belangrijke geschriften van PHILIPS VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, die ik in het vorig jaar heb uitgegeven: „Van de beelden afgeworpen in de Nederlanden in Augusto 1566", en „Vraye Narration et Apologie des choses passées au Pays-Bas, touchant le fait de la Religion en l'an MDLXVI," treedt die moedige en waardige Evangeliebelijder, wien altijd, zelfs door godsdienstige en geleerde Roomschgezinden, de roem van oprechtheid en wetenschap is toegekend, als verdediger van den beeldenstorm op, en uit zijne welsprekende vertoogen blijkt zonneklaar welke de overtuiging te dezen aanzien van de Calvinisten is geweest, te weten, dat zij de „afwerping der beelden" in beginsel goedkeurden, ja, haar eenvoudig en hartelijk en met klem van redenen in bescherming namen. Toen het feit pas gepleegd was zeiden zij: „dat het volk daarmede nooit gedacht heeft de Overheid te verachten, maar alleenlijk door eenen onbedwongen en vurigen ijver allen menschen te kennen te geven, hoe hartelijk dat hun leed was al de afgoderij, die zij zoo menige jaren met groote lastering en verachting des naams Gods gedreven hadden." Zij, die de beelden afgeworpen hebben, waren in de oogen van MARNIX dezelfden, „die om den naam van CHRISTUS JEZUS bij de vijftig jaren lang eene gedurige vervolging geleden hadden, en zich liever ter dood begeven, dan dat zij zich zelven door eenige afgoderij langer zouden besmet hebben." De Calvinisten, echte puriteinen, die geen afgoderij wilden gepleegd hebben, noch met beelden van heiligen, noch met de letter

zelfs van eene kerkelijke Geloofsbelijdenis, waarom zij met de Lutherschen de Augustana niet wilden onderschrijven, vonden het nog al natuurlijk, toen het eenmaal geschied was, dat het volk de kerken tegen de aanstaande hervorming had schoon gemaakt, hoewel zij in theorie stelden, dat de Overheid die zuivering behoorde tot stand te brengen.

Trouwens, toen uit nooddwang tot de openbare preek was besloten, moest de gedachte algemeen levendig worden – en de voorgangers der gemeente konden haar niet bestraffen – dat de kerken moesten gereinigd worden. Wat aan velen de zaak nog eenvoudiger deed schijnen, was de overweging, dat „er zoovele beelden en altaren in de kerken waren, die opgericht en gesticht waren door particuliere personen. Ofschoon het openbaar gezag die dingen onder zijn bescherming had, men kon toch niet zeggen, dat het volk alle recht tot beschikking over die voorwerpen verloren had." Doch dit waren kleinigheden in vergelijking bij den plicht, die hen drong om de beelden, naar de zinrijke uitdrukking van den Heidelbergschen Catechismus, die juist toen hier te lande in ieders handen was, „niet te lijden in de kerken." Daartoe ontvingen zij het bevel „in hunlieder boezem," gelijk sommige aanleggers van den beeldenstorm te Oudenaarde, bij het verhoor, dat zij ondergingen, verklaarden. Is het wonder, dat wij hier een edelman, ginds een prediker, daar een burger de leiding zien op zich nemen van hetgeen in aller hart brandende was? Vooral de wondervolle uitkomst deed zelfs de schuchtere achterblijvers, indien zij er geweest zijn, dit werk met eerbiedige goedkeuring beschouwen. MARNIX schreef: „Die al de omstandigheden van den beeldenstorm wil nagaan, zal spoedig ontdekken, dat alles is bestuurd en uitgevoerd door eene buitengewone kracht Gods, aan welke de menschen niet hebben kunnen wederstaan. Dat men zich toch eens voorstelle, hoe het mogelijk geweest zij, dat in den tijd van vier of vijf dagen, vrouwen, kinderen en

menschen zonder gezag, zonder wapenen en in niet grooten getale, menschen voor het grootste deel weinig geacht en van lagen stand, hebben kunnen afbreken – en door het gansche land te gelijk – zooveel beelden, altaren en kerksieradiën, dat de metselaars op onderscheidene plaatsen verklaarden, niet met vijftig werklieden in acht dagen te hebben kunnen doen, wat eenige weinige jongens hier en daar in een of twee dagen deden. En dan, dat men in de grootste en volkrijkste steden van de Nederlanden dit alles heeft gedaan voor de oogen van de geheele wereld, zonder dat iemand de hand uitstak om het te verhinderen! Wie is de mensch, zoo stomp en verblind, dat hij niet inziet hoe hier de hand Gods werkzaam was?"

Zoo oordeelden de Nederlandsche Hervormden over den beeldenstorm toen hij plaats had. Wij onderschrijven dat oordeel en achten het ontwijfelbaar, dat de daad niet anders verklaard worden kan, dan uit eene algemeene impulsie, gegeven door de krachtige prediking van het Evangelie, dat geen anderen naam wil geëerd hebben dan dien van den éénen waarachtigen God en van den éénigen Middelaar Gods en der menschen. Dat zich weldra eene andere voorstelling van de zaak deed gelden, is lichtelijk te verklaren. „Vooreerst was weldra de houding der beschuldigden zelven tegenover den Bloedraad van invloed. Voor deze rechtbank gold het de vraag, of de beschuldigde persoonlijk en daadwerkelijk medeplichtig was, en op die vraag luidde het antwoord dikwijls naar waarheid ontkennend. Ook was het een geoorloofde maatregel van voorzichtigheid, zoolang de vervolging duurde het afwerpen van de beelden niet te verdedigen, gelijk MARNIX aanvankelijk in 1567 had gedaan. Toen voorts de Overheid zich met „de handhaving van den Gereformeerden Godsdienst" ging belasten, kon men dat ruwe werk wel aan haar overlaten, en toen bracht men dus ook den stelregel, zelfs tegen den „vyerighen yver der Geuserie," gereeder op den

*

voorgrond, dat het haar toekwam de beelden af te werpen, die met hare goedkeuring waren opgericht. Maar vooral heeft de tijd verandering te weeg gebracht in de denkbeelden van het nageslacht, met betrekking tot den strijd voor godsdienstige overtuigingen. Het nadenken over den geestelijken aard van den godsdienst, waarmede geen gebruik van gewelddadige middelen bestaanbaar is; de liefde voor de kunst, die het verlies van zooveel schatten onder de ruwe hand der ijveraars deed betreuren, en wat men verder van bekoelingsmiddelen nog zou kunnen noemen, dit alles te zamen heeft medegewerkt om het oordeel te dezen aanzien te wijzigen. Maar niets van dit alles komt in aanmerking bij de vraag: wie waren aan den beeldstorm medeplichtig?"

Op deze vraag geven de hier volgende stukken, in het stedelijk archief te Vlissingen bewaard, een welsprekend antwoord. Zij bevatten een merkwaardig bewijs, dat in die stad althans niet, gelijk de Heer NUIJENS onlangs te algemeen schreef, 99/100 van de bevolking nog katholiek was, en zij stellen buiten allen twijfel, dat de beeldenstorm er plaats had onder de dadelijke medewerking van de gansche Hervormde gemeente en hare voorgangers. Wij Protestanten, moeten de beschuldiging van de ultramontaansche schrijvers trotseeren, die den ijver tegen den roomschen beeldendienst aan al de Nederlandsche opstandelingen van 1566 ten verwijt maken. Even weinig als de Roomschgezinden in 1572 onschuldig zijn geweest toen de omwenteling tot stand kwam, evenmin kan de schuld van den beeldenstorm aan de Hervormden worden kwijtgescholden. Laat ieder zijn eigen pak dragen. De last is niet zwaar, en de nakomelingen kunnen de nalatenschap der vaderen aanvaarden zonder verwijt en zonder schaamte. Zonder die erfenis hadden wij de vrijheid niet geërfd op den vaderlandschen grond, of liever, zou er geen zelfstandig Nederland zijn!

I.

Aan Baliu, Burgemeester ende Schepenen der stede van *Vlissinghen.*

Vertooghen ende geven ootmoedelick te kennen, de gemeene voorstanders van den evangelie binnen de voorsz. stede van Vlissinghe, uwe onderdanighe poorters ende ondersaten, hoe dat zy suppl. van alle tijden begeert hebben, soo als zy noch begeeren mijnen voorn. Heere onderdanigh te zijne der justicie ende policie tot gemeene welvaart, rust ende vreede derzelver gemeente, tot stichtinghe ende grootmaeckinghe van den name Godts. Oock dat zy de Coninckl. Majesteit in die voorsz. stede van ouds ende vuer veele tijden voorgestaen hebben, daartoe zy oock geemploijeert hebben haerlieder persoonen, lijff ende goederen. In alle welcke getrouwe ende loijale diensten zy suppl. mit alder vlijt begeeren te continueren, zulx dat nyemant met redene geoorsaeckt sal wezen over haer te claghen, tevens soo dat deur de genade des Heeren Godes woort ende evangelie oock zeer geopenbaert ende verbreyt werdt, waer zy suppl. tot saligheyt haerder zielen verbonden zijn naer te staen ende 't zelve te verbreyden: daeromme binnen dezen lande gedaen ende gehouden zijn veele en diversche vermaninghen ende predicatiën tot diversche plaetsen te aenhooren van een yegelijck, die lust ende begeerte daertoe heeft gehadt, daerinne zy oock meynen door des Heeren genade te volherden. Maer overmits den winter nakende is, daegelijcks storm, regen, vorst, sneew verwachtende zijn, soude dickwils 't selve moeten, als gheen seçker plaetse hebbende om buyten regen ende coude deselve vermaninghe te doen, al tot groot achterdeel van der gemeynte Godes ende verminderinghe van

't verbreyden van Godes woort (strekken), oock soude 't zelve moghen tenderen tot diversche quade respecten die mijne heeren wel moghen weeten, nyet min eenighe hier in 't corte verhaelt; eerst dat merckt de stede van Vlissinghe is eene frontyer marine stede, daeraen gependeert niet alleenlick het eylant van Walcheren, maer de geheele navigatie van den lande van herwaertsover, en dat soo wanneer de predicatiën gedaen werden in de velden, daertoe zy suppl. van Godes Geest gedronghen zijn te gaen, en alsdan deselve stede seer gedepopuleert van volcke, sulcks datter nauwelicks eenigh volck in de stadt en blijft, 't welck soude moghen veroorsaecken, dat deur middel van eenighe quaedwillige der voorsz. stede ofte vianden des lants de voorsz. stede soude moghen comen in perickele van brant ofte anders oock oproer onder de gemeente, de welcke soo voorts en altyd getrouwe bevonden geweest hebbende, zulcken cleenen geloove toe geschikt werdt, dat zy heur vermaninge in ofte omtrent de voorsz. stede nyet en souden moghen doen, daer zy nogthans sijn gehuyst geweest ende gegoet binnen deselve stede, ende over zulckx geen presumtie van quaet tegens hen lieden en behoort genomen te werden; bidden daeromme dat de Heeren believen de suppl. toe te laeten, by maniere van oogluykinge, 't gebruyk van 't nieuwe gasthuys buyten de poorte dezer voorsz. stede, omme aldaer haere vermaninghe ende predicatie te doene in tijden van onweer, ende dat by maniere van provisie, immers ter tijd toe dat by Coninklyke Ma't., hoocheyt van de Gouvernante ofte by de Staten des lants anders gedisponeert sal weesen, 't welck oock grootelickx causeren sal de prosperiteyt van voorsz. gasthuys, deur hantreykinge van diversche goede luyden: ende ingevalle mijn heeren op alle 't gene voorsz. is geen regart en nemen ende weygeren 't voorsz. versouck, als nochtans redelick en favorabele wesende, protesteren de suppl. voor Godt ende alle menschen van alle oproer en andere inconve-

niënten, die daer over souden moghen rijsen, duer dien den noot henlieden dwinghen soude eenighe andere plaetsen te versoucken van deselve vermaninghe te doen, en vuer henlieden zulkx houden voor geëxcuseert, te meer sy suppl. oock niemant geen quaet toe en draghen, noch en meynen te doen dan alleenlick te hooren vercondighen 't Woort des Heeren: den Coninck der stede ende oock de overigheyt derselve alle gehoorsaemheyt te bewijsen, daer voor stellen lyff ende goet: dit doende zult Gode ende der gemeente Godes eenen goeden dienst doen en sullen veroorsaeckt zijn den Heere onsen Godt voor haerlieden te bidden. Zijt den Heere en sijnder genaeden bevolen.

A°. 1566. By alle uwe goetwillige ondersaten.

II.

In den name Godes, desen 22 Augusti 1566.

Genade ende vrede mit Godt deur Jesum Christum zij onsen Heeren, de Burgemeesters, Schepenen ende Raet der stadt *Vlissinghen*.

Wy, borghers ende ingesetenen deser stad, gehoorsame liefhebbers onser Heeren en oversten, niet alleene naer het voeghlicke costumen, maer oock naer uytwijzen des woorts Godes, hebben onsen Heeren voorsz. onlancx seer ootmoedelick ende onderdanighlick gepresenteert seker requeste, supplieerende van weghe de ongelegentheyt des tijds om eene seekere plaetse, alwaer zy souden moghen in alder equiteyt Godes H. Woort vrijelick prediken ende de Sacramenten administreeren, maer gelijck ons verbalick van Burgemeesters en andere geseyt is, als van het nihil van deselve, hebben wy oock onse heeren alsdan geseit hen

niet te offenseren soo zy de gemeene borgeren gelijcker hant sagen in stads tempel loopen, (daer sy) ons dwingen aldaer Godes woort te prediken, waer van stracx volgen soude de destructie der beelden ende afgoden, ende gelijck deur dien groote desordre volget, tenzij datter goede toesicht zij gelijc nu in Vlaenderen ende Brabant is geschiet, ja gelijc nu op desen dagh binnen onses Conincks stad Middelburg gesien is, soo ist dat wy suppl. voorz. onse stadt hiervan niet alleene adverteeren, maer veeleer bidden zeer ootmoedelic om assistentie in dien handel, en datter gene inconvenientie als van dieverie en gebeure, dewijl het ons niet geoorlooft is eenighe kerckelicke goederen tot ons te te trecken, jae ooc gants niet en begeeren dan alleene die grouwelijcke afgoden nae circumstancie te zuyveren ende de caste der ornamenten ende andere meubiliteyten Sr. Majesteits dienaren te exhibeeren en opdraghen in haere bewaringhe, na d' exempel anderer landen ende kercken.

Wy dan die aldus verthoonen, hebben met begeerte van sekere assistentie in de qualiteyten voorsz. meenen onsen seer vromen Heeren Burgemeesters ende Schepenen der stadt genouch voldaen te hebben, met het bewijzen onser schuldige ende gewillige gehoorsaemheyt, naer costume.

In doen .... wel voor God ende uwe borgers: vale.

By ons, die het religie zijn toegedaan
na den woorde des Heeren.

III.

In den name Godes.

Onze Heeren de Burgemeesteren zij mits deesen veradverteert, als dat wy volgens Godes woort de beelden des stads tempels geabatteert hebben, uyt cracht ende authoriteyt des levenden Godts ende andere, maer daer wy in dezelve

wercken vromelic voortgingen, behalve al sulcke dingen als ons heeren interdiceerden, soo zyn wy verhindert geweest in de destructie des Christoffels-beelts, ter begeerte eeniger scipperen, wien wy vriendelick toelieten 't zelve beelt af te doen en onverhindert wegh te draghen daer 't hun beliefde, maer daar sy rebel bleven en met geene vriendelicke redenen te contenteren waren, so hebben sy ten laetsten bestaen zulke rebelliën met smijten te bewijzen, waervan onzer zommige niet weynig gequest syn, waerop wy onze heeren de Burgemeesters adverteren, so sy hierin geen opzicht nemen, wy de rebellen zullen corrigeren, na eysch der zake. Wy sullen hierin selve alzo procederen, dat men mercken zal of wy eenige authoriteyt hebben. Zoo bevelen wy ons heeren de zake noch twee of drie daghen, anders zullen wy toezien wat wy te doen hebben.

Noch bidden wy dat onze heeren alsnu den tempel waernemen ende van de verbande goederen den tempel reynigen na de exempel der Middelburgers ende andere. Wat woord meer van d'exercitie der godsdienst te zeggen zij, verhopen wy met onze heeren 't eene en andere wat breeder te spreken.

Hiermede vaertwel.

By ons de Gereformeerde kerkedienaren,

(Zonder datum.) (Zonder onderteekening.)

ERRATA.

Bl. 11 reg. 20 v. b. staat (in sommige exemplaren): „te bueten en te trotsen" lees: „te beuten en te strotsen."

Bl. 54 reg. 15 v. o. staat: gevallen lees: gevallenen.

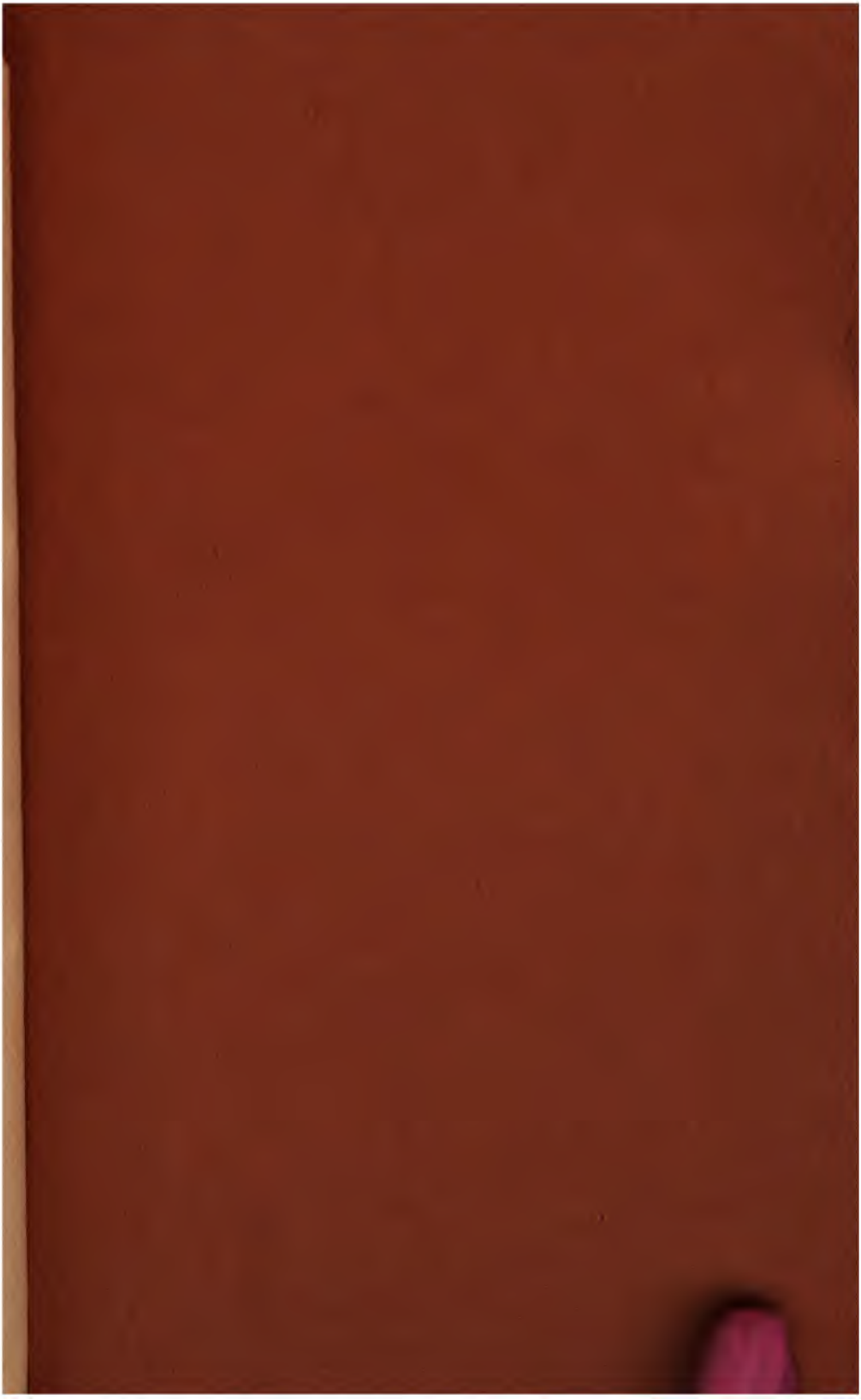

3 2044 037 775 277

H
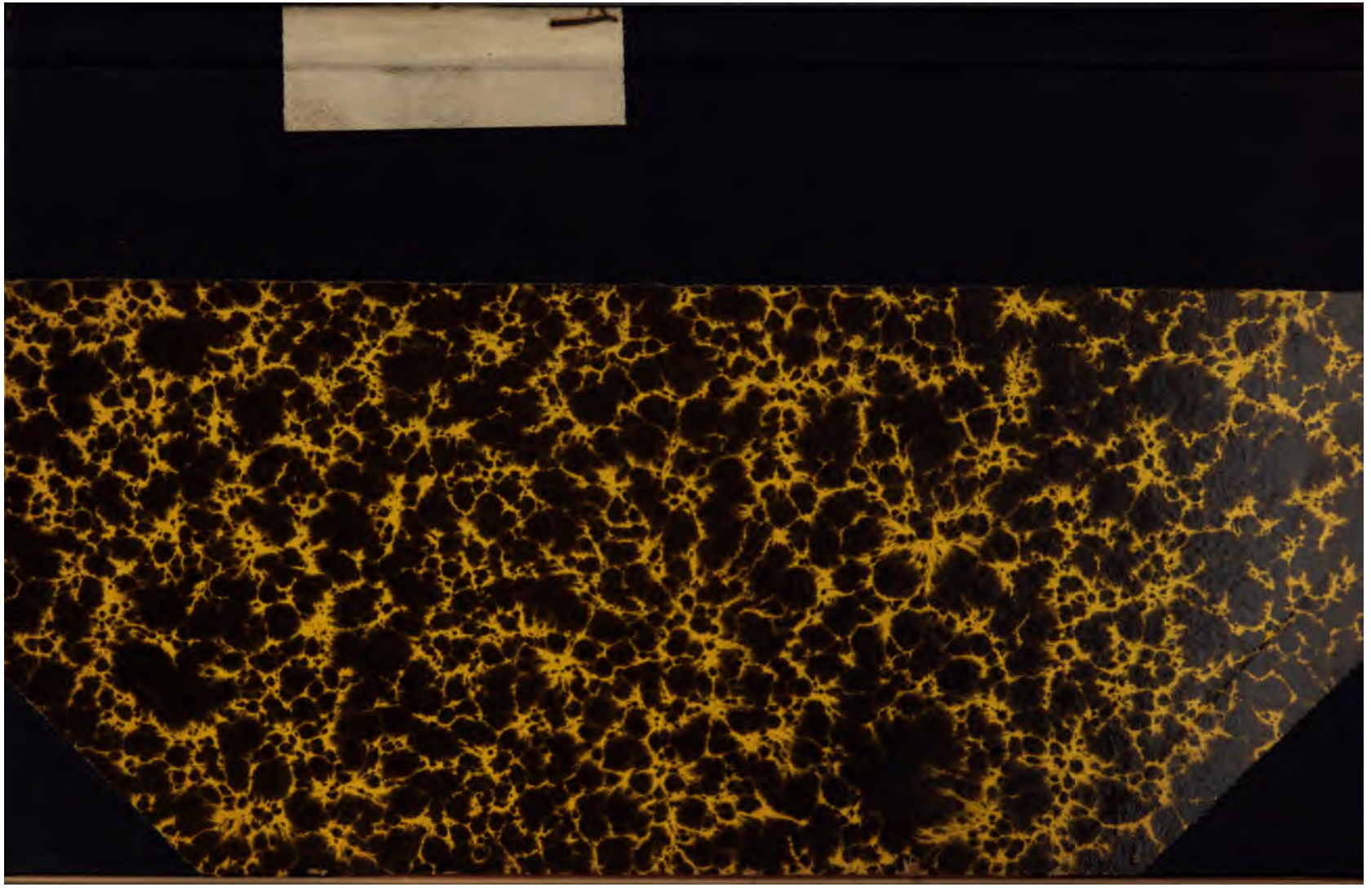
TOORENENBERGEN, Johannes E46
Vaderlandsche herinneringen, T672v
1566-1672